

MØTEINNKALLING

KONTROLLUTVALGET I TOLGA KOMMUNE

Kontrollutvalgets møter holdes for åpne dører i henhold til KommuneLOVEN § 31.

MØTEDATO: Mandag 11. desember 2017
KL.: 13:30
STED: Storstua, Tolga kommunehus

SAKSLISTE

SAK NR.	INNHold
29/2017	Godkjenning av saksliste og innkalling
30/2017	Godkjenning av protokoll fra møte 05.10.17
31/2017	Årsplan og møteplan 2018
32/2017	Benchmarking (sammenligning) av revisjonskostnader 2015
33/2017	Prosjektplan for forvaltningsrevisjon 2018
34/2017	Orienteringssaker
35/2017	Eventuelt

1. Vara får tilsendt saksdokumenter, men møter kun etter nærmere avtale.

Vær oppmerksom på at den enkelte representant selv er ansvarlig for å følge med på eventuelle inhabilitetsproblematikk i den enkelte sak. Den enkelte representant **må** selv kontrollere om det foreligger inhabilitet i noen saker og eventuelt varsle om dette til møtesekretæren, uavhengig av om det har vært inhabilitet ved tidligere behandlinger av saken(e).

Fredag 1. desember 2017
For Marit Gilleberg, leder i kontrollutvalget

Torill Bakken

Torill Bakken
Kontrollutvalg Fjell IKS, Sekretariat for kontrollutvalget

Kopi sendt: Ordfører i Tolga kommune, Revisjon Fjell IKS, Rådmann i Tolga, Ekspedisjonen for off. gjennomsyn, kommunens hjemmeside, 1. vara

**Eventuelle forfall meldes til Kontrollutvalg Fjell IKS,
Torill Bakken tlf.: 908 15 168**

MØTEBOK

ARKIV NR.	UTVALG	SAKS- BEHANDLER	MØTE- DATO	SAK NR.
	KONTROLLUTVALGET	TB	11.12.17	29/17

Behandling av saken:

Saksnr.: 29/17
Utvalg: Kontrollutvalget

Møtedato:
11.12.17

Godkjenning av innkalling og saksliste

Saksdokumenter:

- Saksliste til møte 11.12.17

Saksframlegg:

Saken er obligatorisk i alle møtene i utvalget.
Sakslisten er fastsatt i samråd med leder.

Sekretariatets forslag til vedtak:

Innkalling og saksliste til møte 11.12.17 godkjennes.

Behandling:

Kontrollutvalgets vedtak:

MØTEBOK

ARKIV NR.	UTVALG	SAKS- BEHANDLER	MØTE- DATO	SAK NR.
	KONTROLLUTVALGET	TB	11.12.17	30/17
Behandling av saken:				
Saksnr.: 30/17	Utvalg: Kontrollutvalget		Møtedato: 11.12.17	

Godkjenning av møteprotokoll fra møte 05.10.17

Saksdokumenter:

- Møteprotokoll fra møte 05.10.17 (vedlagt)

Saksframlegg:

Saken er obligatorisk på alle møter i kontrollutvalget.

Protokollen ble sendt ut til medlemmene pr. e-post samme dag. Sekretariatet har ikke mottatt forslag til endring på utsendt protokoll.

Sekretariatets forslag til vedtak:

Den vedlagte møteprotokoll fra kontrollutvalgets møte 05.10.17 godkjennes.

Behandling:

Kontrollutvalgets vedtak:

Tolga kommune

MØTEPROTOKOLL Kontrollutvalget

Møtested: Rødstua, Tolga kommunehus
Møtedato: Torsdag 5. oktober 2017
Tid: Kl. 13:30
Saknr. 21-28

Til stede på møtet:

Marit Gilleberg
Audun Holte
Per Gunnar Bakken
Toril Eva Steien
Odd Arne Skjæret

Forfall:

Vara:

Merknad:

Andre:

Fra Kontrollutvalg Fjell IKS: Norvald Veland
Fra Revisjon Fjell IKS: Leidulf Skarbø
Fra administrasjonen: Rådmann Stein Halvorsen

Møtet ble avsluttet kl. 15:00

Torsdag, 5. oktober 2017

Norvald Veland

Norvald Veland
møtesekretær

Neste møte: 7. desember 2017

21/2017   Godkjenning av saksliste og innkalling

Sekretariatets forslag til vedtak:

Innkalling og saksliste til møte 05.10.17 godkjennes.

Behandling:

Sekretariatets forslag vedtas.

Kontrollutvalgets vedtak:

Innkalling og saksliste til møte 05.10.17 godkjennes.

22/2017   Godkjenning av protokoll fra møte 27.04.17

Sekretariatets forslag til vedtak:

Den vedlagte møteprotokoll fra kontrollutvalgets møte 27.04.17 godkjennes.

Behandling:

Sekretariatets forslag vedtas.

Kontrollutvalgets vedtak:

Den vedlagte møteprotokoll fra kontrollutvalgets møte 27.04.17 godkjennes.

23/2017   Forvaltningsrevisjonsrapport; Politisk styring og oppfølging av vertskommunesamarbeid

Sekretariatets forslag til innstilling:

Forvaltningsrevisjonsrapporten "*Politisk styring og oppfølging av vertskommunesamarbeid*" tas til etterretning.

Tolga kommune følger revisors anbefalinger og ber rådmannen:

- sørge for at alle avtaler og endringer av avtaler om vertskommunesamarbeid etter kommunelovens § 28-1 blir vedtatt av kommunestyret selv.
- påse at delegasjon av myndighet til vertskommunens rådmann om å fatte forvaltningsvedtak går via egen rådmann i tråd med kommunelovens § 28-1 b.
- vurdere hvordan det kan stilles krav om rapportering til kommunestyret fra vertskommunen, hvilken styringsinformasjon det er behov for, og hvordan tilbakemeldingene kan samordnes med kommunens generelle rapporteringsrutiner

Behandling:

Revisor gjennomgikk hovedtrekkene i rapporten, sammendrag som er beskrevet i rapporten samt revisjons anbefalinger. Videre svarte revisor på spørsmål fra utvalget underveis. Rådmannen kommenterte også innholdet i rapporten og synes den var god og at rapporten avdekket flere forhold knyttet til vertssamarbeid som bør formaliseres bedre.

Kontrollutvalget synes det var en god rapport som var meget interessant og som besvarte på de problemstillinger som kontrollutvalget hadde i sin bestilling.

Kontrollutvalgets innstilling:

1. Tolga kommunestyre viser til rapporten om «Politisk styring og oppfølging av vertskommunesamarbeidet.» For at kommunestyret skal kunne utøve politisk styring og oppfølging av tjenestene må kommunestyret få tilgang til informasjon om status og utfordringer i tjenestene og få tilgang til relevant beslutningsgrunnlag. Basert på denne rapporten så har Tolga kommunestyre ikke mottatt eller bedt om slik informasjon for 5 av 6 interkommunale vertskommunesamarbeid; og har således ikke mulighet til å bidra i utviklingene av tjenestene eller vie den politisk engasjement.
2. Tolga kommunestyre mener at årsmeldingen for barnevernet gir en tilfredsstillende rapportering i forbindelse med kommunens årsmelding. Tolga kommunestyre ber derfor om at rådmannen sørger for at det blir tilsvarende gjennomgående rutiner for de øvrige vertskommunesamarbeidene- PP-tjenesten, Skatteoppkreving, GEO-datasamarbeidet, Logopedtjenesten og voksenopplæring. Etablering av rapporteringsrutiner forutsettes etablert i samarbeid med de øvrige kommuner/rådmannen i vertskommunen.
3. Tolga kommunestyre ber om at det etableres rapporteringsrutiner for vertskommunesamarbeidene som samkjøres med budsjett, regnskap og årsmeldingshjulet. Dette slik at det samordnes med kommunenes gjennomgående rutiner.
4. Tolga kommune følger revisors anbefalinger og ber rådmannen:
  - sørge for at alle avtaler og endringer av avtaler om vertskommunesamarbeid etter kommunelovens § 28-1 blir vedtatt av kommunestyret selv.
  - påse at delegasjon av myndighet til vertskommunens rådmann om å fatte forvaltningsvedtak går via egen rådmann i tråd med kommunelovens § 28-1 b.
5. Rapporten sendes de øvrige deltagende kontrollutvalg til informasjon.

Kommunestyrets vedtak:

24/2017   Orientering i fra administrasjonen – status kommunens oppfølgingsliste

Sekretariatets forslag til vedtak:

Kontrollutvalget tar rådmannens redegjørelse om temaene

- gjennomgang av kommunens oppfølgingsliste
- oppfølging av vedtak og spesielle forhold

til orientering.

Behandling:

Rådmann gjennomgikk status oppfølging av politiske saker i Tolga kommunestyre 1. halvår 2017, status pr. 15.08.17. Rådmann svarte på spørsmål fra utvalget underveis. Kontrollutvalget synes oversikten var grundig og god.

Kontrollutvalgets vedtak:

Kontrollutvalget tar rådmannens redegjørelse om temaene

- gjennomgang av kommunens oppfølgingsliste
- oppfølging av vedtak og spesielle forhold

til orientering.

25/2017   Virksomhetsbesøk 2017 - evaluering**Sekretariatets forslag til vedtak:**

Saken fremmes uten forslag til vedtak.

Behandling:

Kontrollutvalget gjennomgikk hovedtrekkene i referatet fra virksomhetsbesøket ved TOS ASVO den 8. juni og erfaringer gjort ved besøket.

Kontrollutvalgets vedtak:

Saken med referat som vedlegg sendes rådmann, ordfører og kommunestyret til orientering. Kontrollutvalget peker spesielt på pkt. 5 i referatet der virksomheten ønsker at eiere blir mere involvert.

26/2017   Budsjett 2018 for kontroll- og tilsynsvirksomheten**Sekretariatets forslag til innstilling:**

Kontrollutvalget vedtar det fremlagte forslag til budsjett for 2018. Saken oversendes kommunestyret med følgende innstilling:

Kommunestyret vedtar det fremlagte forslag til budsjett 2018 kontroll- og tilsynsfunksjonen i Tolga kommune med en ramme på kr 512.000.

Behandling:

Kontrollutvalget gjennomgikk budsjettet. Kontrollutvalget ønsker til neste møte å få fremlagt oversikt over forbruk hittil i 2017.

Kontrollutvalgets innstilling:

Kommunestyret vedtar det fremlagte forslag til budsjett 2018 kontroll- og tilsynsfunksjonen i Tolga kommune med en ramme på kr 512.000.

Kommunestyrets vedtak:**27/2017   Orienteringssaker****Sekretariatets forslag til vedtak:**

Sakene tas til orientering.

Kontrollutvalgets behandling og vedtak:

Sakene tas til orientering.

28/2017   Eventuelt

Sekretariatets forslag til vedtak:

Sakene tas til orientering.

Kontrollutvalgets behandling og vedtak:

Kontrollutvalget ønsker å få en orientering om tertialregnskapene når de foreligger.

MØTEBOK

ARKIV NR.	UTVALG	SAKS- BEHANDLER	MØTE- DATO	SAK NR.
	KONTROLLUTVALGET	TB	11.12.17	31/17
Behandling av saken:				
Saksnr.:	Utvalg:		Møtedato:	
31/17	Kontrollutvalget		11.12.17	

Årsplan og møteplan 2018 for kontrollutvalget i Tolga kommune

Saksdokumenter:

- Årsplan for 2018

Saksopplysninger:

Møter i kontrollutvalget holdes på de tidspunkt som er vedtatt av kontrollutvalget selv, eller når kontrollutvalgets leder finner det påkrevd eller minst 1/3 av medlemmene krever det. Kontrollutvalgets møter holdes for åpne dører.

Innkalling til møtet skal med høvelig varsel sendes utvalgets medlemmer, ordfører og kommunens oppdragsansvarlig(e) revisor(er). Innkallingen skal inneholde en oversikt over de saker som skal behandles samt saksdokumenter.

Oppdragsansvarlig revisor, eller dennes stedfortreder, har møte- og talerett i kontrollutvalgets møter og kan forlange sine uttalelser på møtet protokollert. Møteretten gjelder likevel ikke når sak som angår en revisors tilsettingsforhold behandles.

Ordfører har møte- og talerett.

Saksframlegg:

Sekretariatet foreslår at kontrollutvalget vedtar møteplan for 2018. Øvrige politiske organer i Tolga har ennå ikke behandlet møteplaner for 2018. Dette innebærer at den foreslåtte møtedato i mai, hvor regnskapet for Tolga kommune skal behandles, er noe usikker. Dette møtet er også avhengig av om regnskapet er ferdig til behandling.

Forslag til kontrollutvalgets møteplan / årsplan for 2018 følger vedlagt denne saken. Utkast til årsplan må ses på som en skisse over de aktiviteter kontrollutvalget vil ta for seg i løpet av året.

Kontrollutvalgets møter har i 2017 vært holdt i Tolga kommunehus, fortrinnsvis på mandager med møtestart kl. 13:30. I forslag til møteplan har sekretariatet videreført ukedag og tidspunkt.

For samtlige eierkommuner i Kontrollutvalg Fjell IKS legges det i 2018 opptil 5 ordinære møter i året, og for Tolga foreslås to i første halvår og to i siste halvår i tillegg til et virksomhetsbesøk.

Andre aktuelle datoer som er verdt å merke seg for kontrollutvalget er:

- 7. - 8. februar 2018 – NKRF's kontrollutvalgskonferanse. (Gardermoen)

MØTEBOK

- 29.-30. mai 2018 – Forum For Kontroll og Tilsyn arrangerer kontrollutvalgskonferanse. (Gardermoen)

Sekretariatets forslag til vedtak:

Årsplan for 2018 vedtas.

- Møtene starter til vanlig kl. 13:30
- Møtestedet er til vanlig Tolga Kommunehus, fortrinnsvis Storstua.
- Møtedatoene er:
  - Torsdag 15.02.18
  - Torsdag 26.04.18
  - Torsdag 07.06.18 (virksomhetsbesøk)
  - Torsdag 04.10.18
  - Torsdag 06.12.18

Behandling:

Kontrollutvalgets vedtak:

Tolga kommune
Kontrollutvalget

Kontrollutvalgets årsplan for 2018

Vedtatt i kontrollutvalgets møte den 11. desember 2017, Sak 31/17

INNHOLDSFORTEGNELSE

INNLEDNING	3
1 KONTROLLUTVALGET	3
1.1 KONTROLLUTVALGETS HJEMMEL	3
1.2 KONTROLLUTVALGETS ANSVARS OG ARBEIDSOMRÅDE	3
2 KONTROLLUTVALGETS VIRKSOMHET	4
2.1 MØTER I KONTROLLUTVALGET	4
2.2 REGNSKAPSREVISJON	4
2.3 FORVALTNINGSREVISJON	4
2.4 SELSKAPSKONTROLL	4
2.5 ANDRE OPPGAVER	5
2.5.2 BEFARING/BESØK	5
2.5.3 ORIENTERING FRA POLITISK OG ADMINISTRATIV LEDELSE	5
2.5.4 BESTILLING FRA KOMMUNESTYRET	5
2.5.5 HENVENDELSER FRA PUBLIKUM	5
2.5.6 OPPFØLGING MED REVISORS ARBEID	5
2.5.7 OPPFØLGING AV SAKER	6
2.5.8 RAPPORTERING	6
2.5.9 ANNET	6
3 KONTROLLUTVALGETS BUDSJETT 2018	6
4 PLAN FOR MØTEVIRKSOMHETEN I 2018	6
VEDLEGG - MØTEPLAN	7

INNLEDNING

Kommunestyret skal etter kommuneloven påse at kommunens virksomhet skjer innenfor rammene av lovverket og egne vedtak. Kommunestyret kan omgjøre vedtak av andre folkevalgte organer eller administrasjonen i samme utstrekning som disse kan omgjøre vedtaket selv. Kommunestyret har også ansvaret for at de kommunale regnskaper blir revidert på betryggende måte.

For å gjennomføre disse kontrolloppgavene skal kommunestyret velge et kontrollutvalg. Jfr. kommunelovens (koml.) § 76 og § 77.

Den delen av den kommunale egenkontrollen som utøves av kontrollutvalget må ikke forveksles med kommunens internkontroll. Kommunens internkontroll er rådmannens ansvar.

1 KONTROLLUTVALGET

Kommunestyret valgte i møtet den 01.10.15 et kontrollutvalg bestående av 5 faste medlemmer og 3 varamedlemmer i prioritert rekkefølge for perioden 2015 – 2019. I kommunestyrets møte i oktober ble det foretatt suppleringsvalg etter søknad om fritak i fra et av utvalgets medlemmer.

Faste medlemmer				Varamedlemmer
Navn	Parti	Funksjon	Parti	Navn
Marit Gilleberg		Leder		Embret Rønning
Audun Holte		Nestleder		Astrid Alice Haug
Anne Buttingsrud/Odd		Medlem		Anne Lise Lysgård
Arne Skjæret		Medlem		
Toril Eva Steien		Medlem		
Per Gunnar Bakken		Medlem		

Marit Gilleberg sitter i kommunestyret.

1.1 KONTROLLUTVALGETS HJEMMEL

Kontrollutvalgets arbeid er regulert av:

- Kommunelovens (KL) §§ 76 til 80
- Forskrift om kontrollutvalg i kommuner og fylkeskommuner
- Forskrift om revisjon i kommuner og fylkeskommuner

Kommunestyret kan i tillegg til de lovpålagte oppgaver og prosedyrer fastsette eget reglement for kontrollutvalget – som vil kunne gi nærmere regler for kontrollutvalget.

1.2 KONTROLLUTVALGETS ANSVARS OG ARBEIDSOMRÅDE

Kontrollutvalget er valgt for å ivareta kommunestyrets kontroll- og tilsynsansvar. Med unntak for kommunestyret selv, skal kontrollutvalget føre tilsyn og kontroll med hele den kommunale forvaltningen - inklusive de øvrige folkevalgte organer. Kontrollutvalgets arbeidsområde er derfor altomfattende.

En viktig del av kontrollutvalgets ansvar vil være å påse at kommunens regnskaper blir revidert på en betryggende måte (regnskapsrevisjon), og at det blir ført kontroll med at den økonomiske forvaltning foregår i samsvar med gjeldende bestemmelser og vedtak.

Kontrollutvalget skal videre påse at det blir gjennomført systematiske vurderinger knyttet til hvorvidt norsk lov og politiske vedtak etterleves, samt systematiske vurderinger av forvaltningens effektivitet, produktivitet og måloppnåelse (forvaltningsrevisjon). I tillegg skal kontrollutvalget påse at det føres kontroll med forvaltningen av kommunens interesser i selskaper (selskapskontroll).

Kontrollutvalget skal ikke overprøve politiske prioriteringer fattet i samsvar med delegert myndighet.

2 KONTROLLUTVALGETS VIRKSOMHET

2.1 MØTER I KONTROLLUTVALGET

Møtene i kontrollutvalget er åpne. Møtene vil være lukket i saker/orienteringer der lov- og regelverk hjemler taushetsplikt og lukket dør.

Kommunens ordfører og kommunens revisor har møte- og talerett i kontrollutvalgets møter.

Det legges opp til 4 møter og ett virksomhetsbesøk i 2018, se vedlegg.

2.2 REGNSKAPSREVISJON

Kontrollutvalget skal påse at årsregnskap blir revidert på en betryggende måte, herunder Kontrollutvalget skal holde seg løpende orientert om revisjonsarbeidet og påse at det foregår i samsvar med de bestemmelser som følger av loven og god kommunal revisjonsskikk. Kontrollutvalget skal følge opp eventuelle merknader og påpekninger fra revisor.

Kontrollutvalget skal avgi uttalelse til kommunestyret vedrørende kommunens årsregnskap og årsmelding før formannskapet avgir sin innstilling.

2.3 FORVALTNINGSREVISJON

Forvaltningsrevisjon er hjemlet i KL § 77.4, og i forskrift om kontrollutvalg.

Kontrollutvalget skal i henhold til forskriften § 10 minst én gang i valgperioden og senest innen utgangen av året etter at kommunestyret er konstituert, utarbeide en plan for gjennomføring av forvaltningsrevisjon.

Planen skal være basert på en overordnet analyse av kommunens virksomhet ut fra risiko- og vesentlighetsvurderinger, med sikte på å identifisere behovet for forvaltningsrevisjon på de ulike sektorer og virksomheter.

Planen for inneværende periode er behandlet i møte 1. desember 2016.

I henhold til planen er følgende område prioritert for forvaltningsrevisjon i 2018:

” Vurdering av kommunens beregninger av gebyrer og betalingssatser på områdene kart- og oppmåling og byggesaksbehandling»

2.4 SELSKAPSKONTROLL

Selskapskontroll er hjemlet i KL § 77.5, og i forskrift om kontrollutvalg.

Kontrollutvalget skal i henhold til forskriften § 13 minst én gang i valgperioden og senest innen utgangen av året etter at kommunestyret er konstituert, utarbeide en plan for selskapskontroll. Planen skal være basert på en overordnet analyse.

Planen for inneværende periode ble behandlet i kontrollutvalget 26. september 2016, og i kommunestyret 27.10. Vurdering av behov for selskapskontroll behandles i første møte i 2018.

2.5 ANDRE OPPGAVER

Kontrollutvalget kan til enhver tid ta opp saker som ligger innenfor dets ansvars- og kompetanseområde.

2.5.2 BEFARING/BESØK

For å bli kjent med den kommunale forvaltningen, og for at ansatte i kommunen skal bli kjent med kontrollutvalget, kan utvalget besøke ulike kommunale virksomheter. Dette kan også inkludere kommunale foretak og selskap. Tolga kontrollutvalg vedtok 30. april 2013 prosedyrer for gjennomføring av virksomhetsbesøk. Det gjennomføres virksomhetsbesøk en gang årlig.

2.5.3 ORIENTERING FRA POLITISK OG ADMINISTRATIV LEDELSE

Kontrollutvalget kan hos kommunen, uten hinder av taushetsplikt, kreve enhver opplysning, redegjørelse eller ethvert dokument og foreta de undersøkelser som det finner nødvendig for å gjennomføre oppgavene, jfr. KL § 77.7. Ved behov for ytterligere saksopplysninger, kan kontrollutvalget også innkalle administrasjonssjefen i forbindelse med behandling av saker i møtene.

Administrativ ledelse bør normalt være til stedet ved kontrollutvalgets møte når regnskap og årsberetning for foregående år skal behandles.

2.5.4 BESTILLING FRA KOMMUNESTYRET

Kontrollutvalget skal føre tilsyn med forvaltningen på vegne av kommunestyret. Kontrollutvalget ser positivt på bestillinger fra kommunestyret mht. saker og prosjekter kommunestyret ønsker at kontrollutvalget skal følge spesielt opp.

2.5.5 HENVENDELSER FRA PUBLIKUM

Kontrollutvalget kan ta imot henvendelser fra publikum, men kontrollutvalget er imidlertid ikke et klageorgan og har ikke avgjørelsesmyndighet på forvaltningsområdet.

Kontrollutvalget avgjør selv i hvilken form og grad henvendelser fra publikum skal følges opp.

2.5.6 OPPFØLGING MED REVISORS ARBEID

Kontrollutvalget er pålagt å holde seg orientert om revisors arbeid, og skal bl.a. påse revisjonsarbeidet utføres i henhold til god kommunal revisjonsskikk. Denne oppgaven blir ivaretatt med jevnlig orienteringer fra revisor. Oppgaven ivaretas også ved behandling av uavhengighetserklæringer og kvalitetsrapporter i fra NKRF.

2.5.7 OPPFØLGING AV SAKER

Det ligger bl.a. til kontrollutvalget å føre tilsyn med at kommunestyrets vedtak blir fulgt opp.

Kontrollutvalget vil en gang i året gå gjennom oppfølgingen av egne saker.

2.5.8 RAPPORTERING

Kontrollutvalget rapporterer årlig til kommunestyret om sin virksomhet.

Rapporter fra gjennomførte forvaltningsrevisjonsprosjekter og selskapskontroller rapporteres vanligvis fortløpende.

2.5.9 ANNET

Det er viktig at kontrollutvalget er gitt ressurser til å kunne holde seg oppdatert på sine arbeidsområder og med det kunne delta på kurs og konferanser som arrangeres både lokalt og nasjonalt.

Følgende konferanser bør vurderes:

- 7. - 8. februar 2018 – NKRF's kontrollutvalgskonferanse. (Gardermoen)
- 29.-30. mai 2018 – Forum For Kontroll og Tilsyn arrangerer kontrollutvalgskonferanse. (Gardermoen)

3 KONTROLLUTVALGETS BUDSJETT 2018

Kontrollutvalget har utarbeidet forslag til samlet budsjett for kontroll- og tilsynsarbeidet, jf. sak 26/17. Kontrollutvalgets egen aktivitet, kjøp av sekretariatstjenester og kjøp av revisjonstjenester inngår i budsjettet.

Kontrollutvalgets forlag til budsjetttramme for kontroll- og tilsynsarbeidet skal følge formannskapetets innstilling til kommunestyret.

4 PLAN FOR MØTEVIRKSOMHETEN I 2018

Se vedlegget for kontrollutvalgets møteplan. Denne gir en oversikt over behandling av faste saker.

Kontrollutvalget forbeholder seg retten til på eget initiativ å foreta endringer i planen og evt. gå inn på andre saker eller prosjekter som ikke er nevnt.

Endring av møteplan kan også bli nødvendig av hensyn til saksgang eller av andre årsaker.

VEDLEGG - MØTEPLAN

Temaer til behandling 2018		15.feb	26.april	7.juni	4.okt	6.des
Vurdering av selskapskontroll		x				
Gjennomgang av oppfølgingssaker						x
Uavhengighetserklæring i fra revisjonen		x				
Status revisjonsarbeidet, orientering fra revisjonen		x				
Kontrollutvalgets årsmelding 2017		x				
Planlagte orienteringer fra administrasjonen	Økonomi - årsregnskap		x			
	Oppfølging av vedtak og spesielle forhold	x			x	
	Gjennomgang av kommunens oppfølgingsliste	x			x	
Initiering av virksomhetsbesøk		x				
Uttalelsene til årsregnskap/årsmelding 2017			x			
Plan for virksomhetsbesøk i 2018			x			
Virksomhetsbesøk				x		
Evaluering av virksomhetsbesøk					x	
Kontrollutvalgets årsplan/møteplan for 2019						x
Budsjett for kontroll og tilsynsarbeidet 2019					x	
Forvaltningsrevisjonsrapport						x
Gjennomgang av tilsynsrapporter i fra Fylkesmannen (fortløpende)						x
Andre saker						

MØTEBOK

ARKIV NR.	UTVALG	SAKS- BEHANDLER	MØTE- DATO	SAK NR.
	KONTROLLUTVALGET	TB	11.12.17	32/17
Behandling av saken:				
Saksnr.: 32/17	Utvalg: Kontrollutvalget		Møtedato: 11.12.17	

Benchmarking (sammenligning) av revisjonskostnader 2015

Saksdokumenter følger som eget vedlegg:

- Brev fra Revisjon Fjell IKS av 01.09.17
- Benchmarking 2015 grafiske framstillinger

Saksopplysninger:

Norges kommunerevisorforbund (NKRF) har gjennomført en frivillig undersøkelse blant medlemmene om revisjonskostnader for 2015. I undersøkelsen foreligger data fra 12 revisjonsenheter.

Revisjonskostnadene er målt i forhold til sum driftsinntekter i kommunen.

Sammenligningen vil kunne gi et generelt bilde på kostnadsnivået på revisjon av kommuner med en gitt aktivitet. Et avvik fra det generelle bildet kan være begrunnet i spesielle forhold i den aktuelle kommunen.

Saksframlegg:

Revisjon Fjell IKS har deltatt i undersøkelsen og har oversendt utarbeidede nøkkeltall for hver kommune. Undersøkelsen vil bli lagt fram i samtlige deltakerkommuner.

Revisjonen vil ha en muntlig gjennomgang av de vedlagte oversiktene under behandling av saken.

Sekretariatets forslag til vedtak:

Revisors gjennomgang av benchmarking av revisjonskostnader for 2015 tas til orientering.

Behandling:

Kontrollutvalgets vedtak:

Kontrollutvalg Fjell IKS

Deres ref:

Vår ref. FE2017188E

Dato: 01.09.2017

Benchmarking av revisjonskostnader for 2015

NKRF (Norges kommunerevisorforbund) har gjennomført en frivillig undersøkelse blant medlemmene om revisjonskostnader for 2015. I undersøkelsen foreligger det data fra 12 revisjonsenheter. For 2014 er det også innhentet data fra kommuner med privat revisjon.

For å drive virksomheten på en kostnadseffektiv måte, er det et behov for å måle egen virksomhet opp mot hva som må betraktes å være et rimelig kostnadsnivå. I konkurransesammenheng vil dette avspeile seg i hvem som vinner anbudene. I en egenregivirksomhet er det behov for å finne andre måter å måle dette på. I den sammenheng vil benchmarking være et nyttig instrument.

Formålet med sammenligningen er todelt:

- a) vise kostnadseffektivitet i egen organisasjon
- b) få et instrument og skape en referanseramme som kan bidra til å utvikle organisasjonen til å bli mer kostnadseffektiv

En slik sammenligning vil ikke være en eksakt vitenskap, men sammenligningen vil kunne gi et generelt bilde av kostnadsnivået på revisjon av kommuner med en gitt aktivitet. Avvik fra det generelle bildet kan være begrunnet i spesielle forhold i den aktuelle kommunen.

Kostnadene fordeles på:

- a) Revisjon av årsregnskapet/kostnader knyttet til revisjonsberetningen
- b) Forvaltningsrevisjon
- c) Øvrige oppgaver

Revisjonskostnaden varierer med kommunens aktivitetsomfang. For å lage et enkelt opplegg er det valgt å måle revisjonskostnadene i forhold til:

- *Sum driftsinntekter i kommunen*

Det kan også være andre mål på kommunens økonomiske aktivitet som kan være med å forklare forskjeller i revisjonskostnadene, men sum driftsinntekter har vist seg å være en brukbar indikator. Revisjonskostnaden vil selvsagt også variere med blant annet kvaliteten på intern kontroll generelt og regnskapsarbeidet spesielt.

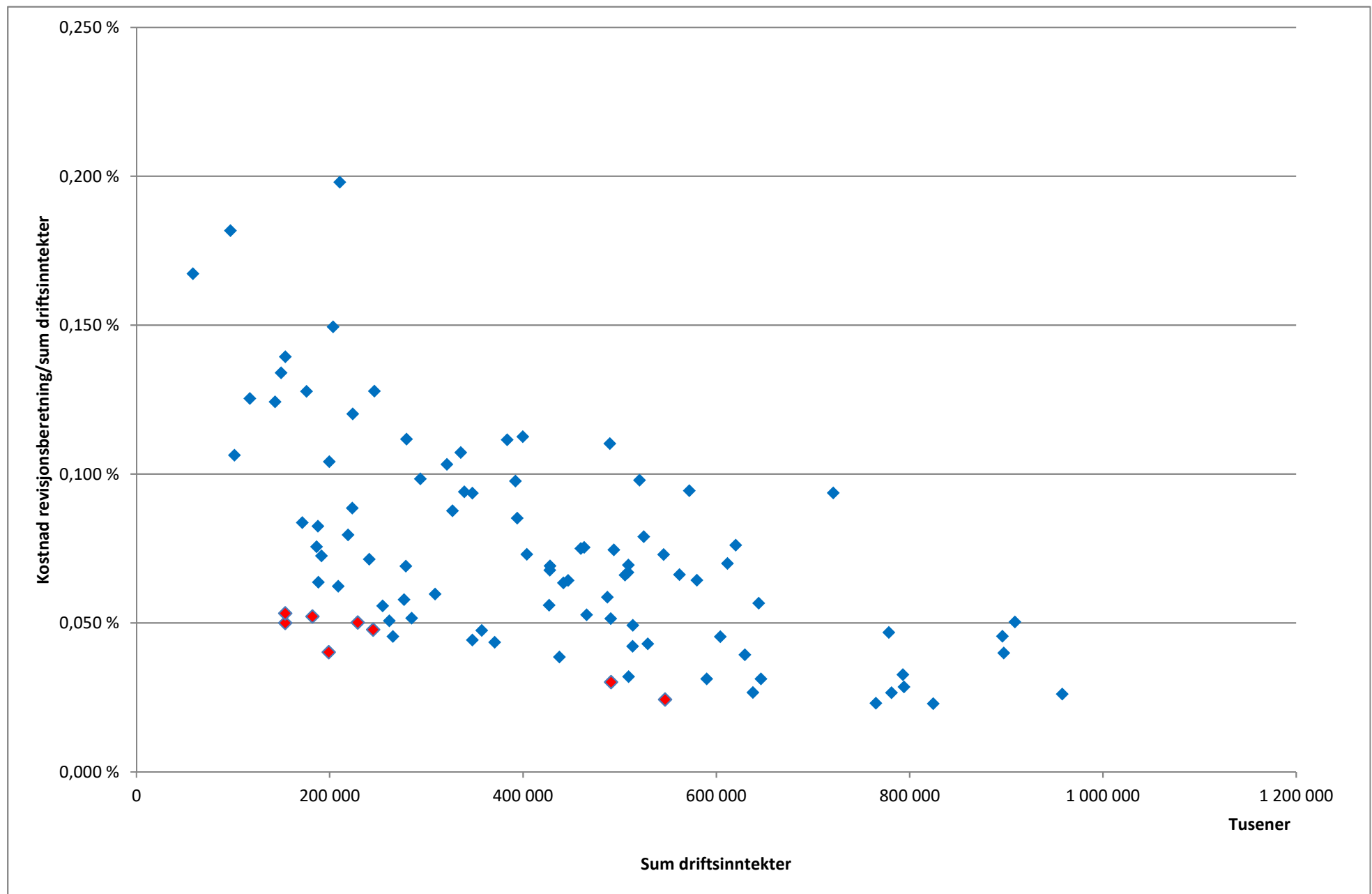
Følgende oversikter presenteres og vedlegges:

1. Grafisk framstilling som punktdiagram av revisjonskostnader med regnskapsrevisjon sett i forhold til kommunens totale driftsinntekter for kommuner med sum driftsinntekter under kr 1 milliard (kommuner i Revisjon Fjell IKS er markert med rødt).
2. Oversikt over revisjonskostnader for kommuner med sum driftsinntekter under kr 1 milliard, med beregning av gjennomsnittstall pr enhet og totalt.
3. Oversikt over revisjonskostnader for kommuner med sum driftsinntekter under kr 1 milliard, sortert etter laveste revisjonskostnad for regnskapsrevisjon sett i forhold til kommunens totale driftsinntekter.
4. Oversikt over revisjonskostnader for kommuner med privat revisjon, sum driftsinntekter under kr 1 milliard.
5. Grafisk framstilling som punktdiagram av revisjonskostnader med regnskapsrevisjon sett i forhold til kommunens totale driftsinntekter for kommuner med sum driftsinntekter under kr 1 milliard (kommunal revisjon markert med blått og privat revisjon markert med rødt).

Med hilsen,

Svein Magne Evavold

daglig leder

	Regneark for benchmarking - Regnskapsåret 2015											
	Bare hvite felt skal fylles ut						E=(B:D)	B/A	E/A	B/E	C/E	D/E
	Alle tall i hele kroner (kan avrundes til nærmeste tusen)											
Enhet	Komm.nr.	Kommune	Sum driftsinnt.	Kostn.Rev.b	Forvaltn.rev	Øvrige kostn	Sum rev.kostn.	rev.b/sum dr.innt.	Sum rev.kost/sum dr.innt.	Kostn. rev.b/sum rev.k.	Forvaltn.rev/sum rev.k	Øvrige kostn/sum rev.k
1			101 540 000	108 000	51 000	73 000	232 000	0,106 %	0,228 %	47 %	22 %	31 %
1			223 502 000	198 000	78 000	112 000	388 000	0,089 %	0,174 %	51 %	20 %	29 %
1			459 882 000	345 000	136 000	195 000	676 000	0,075 %	0,147 %	51 %	20 %	29 %
1			463 260 000	349 000	138 000	197 000	684 000	0,075 %	0,148 %	51 %	20 %	29 %
1			505 617 000	334 000	132 000	189 000	655 000	0,066 %	0,130 %	51 %	20 %	29 %
1			545 668 000	398 000	157 000	225 000	780 000	0,073 %	0,143 %	51 %	20 %	29 %
		Gjennomsnitt 2015						0,081 %	0,162 %	50 %	20 %	29 %
2			219 151 668	174 330	154 215	16 390	344 935	0,080 %	0,157 %	51 %	45 %	5 %
2			277 061 385	160 175	108 025	30 545	298 745	0,058 %	0,108 %	54 %	36 %	10 %
2			357 474 228	169 860	158 685	48 425	376 970	0,048 %	0,105 %	45 %	42 %	13 %
2			590 155 814	184 015	169 860	28 310	382 185	0,031 %	0,065 %	48 %	44 %	7 %
2			646 270 365	201 895	61 835	56 620	320 350	0,031 %	0,050 %	63 %	19 %	18 %
2			765 080 146	176 565	164 645	57 365	398 575	0,023 %	0,052 %	44 %	41 %	14 %
2			781 360 479	207 855	152 725	64 070	424 650	0,027 %	0,054 %	49 %	36 %	15 %
		Gjennomsnitt 2015						0,042 %	0,084 %	51 %	38 %	12 %
3			428 000 000	296 020	239 367	153 225	688 612	0,069 %	0,161 %	43 %	35 %	22 %
3			442 000 000	280 440	132 097	73 065	485 602	0,063 %	0,110 %	58 %	27 %	15 %
3			494 000 000	368 180	244 971	169 770	782 921	0,075 %	0,158 %	47 %	31 %	22 %
3			509 000 000	353 420	299 844	111 130	764 394	0,069 %	0,150 %	46 %	39 %	15 %
3			562 000 000	372 280	174 249	162 485	709 014	0,066 %	0,126 %	53 %	25 %	23 %
3			580 000 000	373 100	280 044	128 685	781 829	0,064 %	0,135 %	48 %	36 %	16 %
3			644 000 000	364 900	394 445	143 720	903 065	0,057 %	0,140 %	40 %	44 %	16 %
3			909 000 000	457 560	240 764	162 830	861 154	0,050 %	0,095 %	53 %	28 %	19 %
		Gjennomsnitt 2015						0,064 %	0,134 %	48 %	33 %	18 %
4			176 142 000	225 000	113 000	126 000	464 000	0,128 %	0,263 %	48 %	24 %	27 %
4			246 340 000	315 000	113 000	134 000	562 000	0,128 %	0,228 %	56 %	20 %	24 %
4			335 721 000	360 000	225 000	247 000	832 000	0,107 %	0,248 %	43 %	27 %	30 %
4			383 717 000	428 000	270 000	247 000	945 000	0,112 %	0,246 %	45 %	29 %	26 %
4			392 195 000	383 000	202 000	247 000	832 000	0,098 %	0,212 %	46 %	24 %	30 %
4			399 865 000	450 000	225 000	293 000	968 000	0,113 %	0,242 %	46 %	23 %	30 %
4			489 858 000	540 000	270 000	292 000	1 102 000	0,110 %	0,225 %	49 %	25 %	26 %
4			520 583 000	510 000	153 000	170 000	833 000	0,098 %	0,160 %	61 %	18 %	20 %
4			572 149 000	540 000	360 000	315 000	1 215 000	0,094 %	0,212 %	44 %	30 %	26 %
4			611 655 000	428 000	315 000	472 000	1 215 000	0,070 %	0,199 %	35 %	26 %	39 %
4			620 186 000	472 000	225 000	293 000	990 000	0,076 %	0,160 %	48 %	23 %	30 %

Enhet	Komm.nr.	Kommune	Sum driftsinnt.	Kostn.Rev.b	Forvaltn.rev	Øvrige kostn	Sum rev.kostn.	rev.b/sum dr.innt.	Sum rev.kost/ sum dr.innt.	Kostn. rev.b/ sum rev.k.	Forvaltn.rev/ sum rev.k	Øvrige kostn/ sum rev.k
		Gjennomsnitt 2015						0,103 %	0,218 %	48 %	24 %	28 %
5			58 620 244	98 050	108 780	45 140	251 970	0,167 %	0,430 %	39 %	43 %	18 %
5			187 917 035	155 030	89 910	102 120	347 060	0,082 %	0,185 %	45 %	26 %	29 %
5			208 995 798	130 240	76 220	55 500	261 960	0,062 %	0,125 %	50 %	29 %	21 %
5			254 807 000	142 080	83 620	60 680	286 380	0,056 %	0,112 %	50 %	29 %	21 %
5			261 770 490	132 830	142 450	35 520	310 800	0,051 %	0,119 %	43 %	46 %	11 %
5			265 387 268	120 620	66 970	60 680	248 270	0,045 %	0,094 %	49 %	27 %	24 %
5			309 100 023	184 630	173 160	92 870	450 660	0,060 %	0,146 %	41 %	38 %	21 %
5			370 787 143	161 320	142 450	94 350	398 120	0,044 %	0,107 %	41 %	36 %	24 %
5			509 321 721	162 630	232 440	106 470	501 540	0,032 %	0,098 %	32 %	46 %	21 %
5			793 219 000	259 000	257 890	115 070	631 960	0,033 %	0,080 %	41 %	41 %	18 %
5			794 334 904	226 810	266 770	138 380	631 960	0,029 %	0,080 %	36 %	42 %	22 %
5			824 530 000	188 700	274 540	103 230	566 470	0,023 %	0,069 %	33 %	48 %	18 %
		Gjennomsnitt 2015						0,057 %	0,137 %	42 %	38 %	21 %
6			210 587 000	416 933	186 042	297 999	900 974	0,198 %	0,428 %	46 %	21 %	33 %
6			427 839 000	289 694	261 123	435 537	986 354	0,068 %	0,231 %	29 %	26 %	44 %
6			721 041 000	675 426	147 837	727 623	1 550 885	0,094 %	0,215 %	44 %	10 %	47 %
6			778 524 000	364 443	294 345	660 648	1 319 435	0,047 %	0,169 %	28 %	22 %	50 %
		Gjennomsnitt 2015						0,102 %	0,261 %	37 %	20 %	44 %
7			117 503 000	147 351	77 548	78 019	302 918	0,125 %	0,258 %	49 %	26 %	26 %
7			149 802 000	200 716	82 977	79 684	363 377	0,134 %	0,243 %	55 %	23 %	22 %
7			199 558 000	207 841	96 526	89 017	393 384	0,104 %	0,197 %	53 %	25 %	23 %
7			203 633 000	304 375	94 673	161 420	560 468	0,149 %	0,275 %	54 %	17 %	29 %
7			223 795 000	268 959	97 484	145 973	512 416	0,120 %	0,229 %	52 %	19 %	28 %
7			279 485 000	312 291	153 233	217 136	682 660	0,112 %	0,244 %	46 %	22 %	32 %
7			293 859 000	289 019	139 489	211 405	639 913	0,098 %	0,218 %	45 %	22 %	33 %
7			321 271 000	331 855	97 243	98 951	528 049	0,103 %	0,164 %	63 %	18 %	19 %
7			487 322 000	285 902	175 890	173 902	635 694	0,059 %	0,130 %	45 %	28 %	27 %
7			513 550 000	216 552	116 143	142 137	474 832	0,042 %	0,092 %	46 %	24 %	30 %
7			529 077 000	227 358	120 670	126 286	474 314	0,043 %	0,090 %	48 %	25 %	27 %
7			604 300 000	274 237	122 232	120 462	516 931	0,045 %	0,086 %	53 %	24 %	23 %
		Gjennomsnitt 2015						0,095 %	0,186 %	51 %	23 %	27 %
8	436	Tolga	154 000 000	77 000	72 000	75 000	224 000	0,050 %	0,145 %	34 %	32 %	33 %
8	439	Folldal	154 000 000	82 000	75 000	67 000	224 000	0,053 %	0,145 %	37 %	33 %	30 %
8	1644	Holtålen	182 000 000	95 000	91 000	59 000	245 000	0,052 %	0,135 %	39 %	37 %	24 %
8	441	Os	199 000 000	80 000	70 000	95 000	245 000	0,040 %	0,123 %	33 %	29 %	39 %
8	438	Avdal	229 000 000	115 000	90 000	63 000	268 000	0,050 %	0,117 %	43 %	34 %	24 %
8	1634	Rennebu	245 000 000	117 000	98 000	59 000	274 000	0,048 %	0,112 %	43 %	36 %	22 %

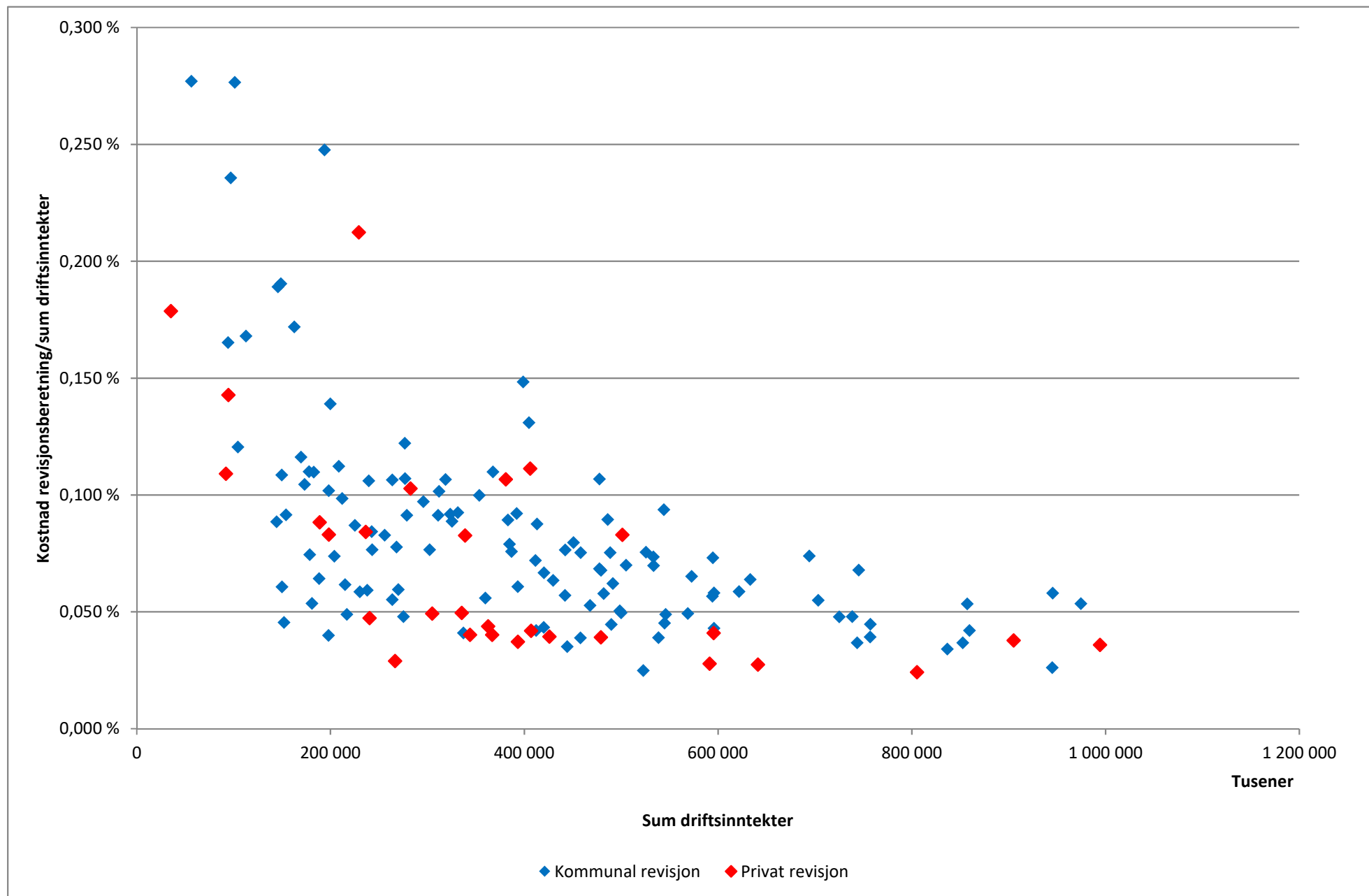
Enhet	Komm.nr.	Kommune	Sum driftsinnt.	Kostn.Rev.b	Forvaltn.rev	Øvrige kostn	Sum rev.kostn.	rev.b/sum dr.innt.	Sum rev.kost/ sum dr.innt.	Kostn. rev.b/ sum rev.k.	Forvaltn.rev/ sum rev.k	Øvrige kostn/ sum rev.k
8	1640	Røros	491 000 000	148 000	109 000	207 000	464 000	0,030 %	0,095 %	32 %	23 %	45 %
8	1635	Oppdal	547 000 000	133 000	189 000	181 000	503 000	0,024 %	0,092 %	26 %	38 %	36 %
		Gjennomsnitt 2015						0,044 %	0,120 %	36 %	33 %	31 %
		Gjennomsnitt 2014						0,046 %	0,120 %	39 %	29 %	32 %
		Gjennomsnitt 2013						0,045 %	0,115 %	39 %	25 %	36 %
		Gjennomsnitt 2012						0,046 %	0,112 %	41 %	26 %	33 %
		Gjennomsnitt 2011						0,046 %	0,118 %	37 %	31 %	32 %
		Gjennomsnitt 2010						0,049 %	0,125 %	39 %	31 %	30 %
9			186 557 495	141 000	39 000	222 000	402 000	0,076 %	0,215 %	35 %	10 %	55 %
9			188 388 466	120 000	0	529 000	649 000	0,064 %	0,345 %	18 %	0 %	82 %
9			240 999 015	172 000	37 000	206 000	415 000	0,071 %	0,172 %	41 %	9 %	50 %
9			284 868 730	147 000	80 000	215 000	442 000	0,052 %	0,155 %	33 %	18 %	49 %
9			347 727 615	154 000	80 000	202 000	436 000	0,044 %	0,125 %	35 %	18 %	46 %
9			427 033 000	239 000	121 000	185 000	545 000	0,056 %	0,128 %	44 %	22 %	34 %
9			437 841 367	169 000	65 000	273 000	507 000	0,039 %	0,116 %	33 %	13 %	54 %
9			637 906 000	170 000	301 000	330 000	801 000	0,027 %	0,126 %	21 %	38 %	41 %
9			958 074 000	250 000	175 000	313 000	738 000	0,026 %	0,077 %	34 %	24 %	42 %
		Gjennomsnitt 2015						0,050 %	0,162 %	33 %	17 %	50 %
11			97 280 000	176 836	105 146	65 318	347 300	0,182 %	0,357 %	51 %	30 %	19 %
11			143 480 000	178 260	89 130	79 910	347 300	0,124 %	0,242 %	51 %	26 %	23 %
11			154 113 000	214 825	68 028	64 447	347 300	0,139 %	0,225 %	62 %	20 %	19 %
11			327 170 000	286 739	248 561	145 400	680 700	0,088 %	0,208 %	42 %	37 %	21 %
11			339 270 000	319 078	253 490	108 132	680 700	0,094 %	0,201 %	47 %	37 %	16 %
11			347 780 000	325 476	204 735	150 489	680 700	0,094 %	0,196 %	48 %	30 %	22 %
11			394 080 000	335 676	232 849	112 175	680 700	0,085 %	0,173 %	49 %	34 %	16 %
11			404 127 000	295 273	202 092	183 335	680 700	0,073 %	0,168 %	43 %	30 %	27 %
11			446 650 000	287 189	275 005	146 206	708 400	0,064 %	0,159 %	41 %	39 %	21 %
11			508 570 000	340 711	182 845	184 844	708 400	0,067 %	0,139 %	48 %	26 %	26 %
11			524 980 000	414 647	168 616	125 137	708 400	0,079 %	0,135 %	59 %	24 %	18 %
11			896 180 000	407 929	488 057	187 314	1 083 300	0,046 %	0,121 %	38 %	45 %	17 %
11			897 610 000	358 117	369 923	258 160	986 200	0,040 %	0,110 %	36 %	38 %	26 %
		Gjennomsnitt 2015						0,090 %	0,187 %	47 %	32 %	21 %
12			171 813 818	143 790	0	115 470	259 260	0,084 %	0,151 %	55 %	0 %	45 %
12			191 651 343	138 990		108 908	247 898	0,073 %	0,129 %	56 %	0 %	44 %
12			278 893 919	192 685		180 266	372 951	0,069 %	0,134 %	52 %	0 %	48 %
12			465 870 210	245 539		198 028	443 567	0,053 %	0,095 %	55 %	0 %	45 %
12			490 956 847	252 619		189 073	441 692	0,051 %	0,090 %	57 %	0 %	43 %
12			513 757 765	252 619		186 140	438 759	0,049 %	0,085 %	58 %	0 %	42 %
12			629 614 882	247 339		249 749	497 088	0,039 %	0,079 %	50 %	0 %	50 %

Enhet	Komm.nr.	Kommune	Sum driftsinnt.	Kostn.Rev.b	Forvaltn.rev	Øvrige kostn	Sum rev.kostn.	rev.b/sum dr.innt.	Sum rev.kost/ sum dr.innt.	Kostn. rev.b/ sum rev.k.	Forvaltn.rev/ sum rev.k	Øvrige kostn/ sum rev.k
		Gjennomsnitt 2015						0,060 %	0,109 %	55 %	0 %	45 %
	2015	Gjennomsnitt						0,073 %	0,160 %	45 %	26 %	28 %
	2014	Gjennomsnitt						0,070 %	0,146 %	47 %	27 %	26 %
	2013	Gjennomsnitt						0,064 %	0,132 %	47 %	26 %	26 %
	2012	Gjennomsnitt						0,065 %	0,138 %	47 %	24 %	29 %
	2011	Gjennomsnitt						0,073 %	0,150 %	48 %	28 %	24 %
	2010	Gjennomsnitt						0,070 %	0,146 %	47 %	27 %	26 %
	2009	Gjennomsnitt						0,069 %	0,140 %	50 %	25 %	25 %

	Regneark for benchmarking - Regnskapsåret 2015								
	Bare hvite felt skal fylles ut						E=(B:D)	B/A	E/A
	Alle tall i hele kroner (kan avrundes til nærmeste tusen)								
Enhet	Komm.nr.	Kommune	Sum driftsinnt.	Kostn.Rev.b	Forvaltn.rev	Øvrige kostn	Sum rev.kostn.	rev.b/sum dr.innt.	Sum rev.kost/ sum dr.innt.
5			824 530 000	188 700	274 540	103 230	566 470	0,023 %	0,069 %
2			765 080 146	176 565	164 645	57 365	398 575	0,023 %	0,052 %
8	1635	Oppdal	547 000 000	133 000	189 000	181 000	503 000	0,024 %	0,092 %
9			958 074 000	250 000	175 000	313 000	738 000	0,026 %	0,077 %
2			781 360 479	207 855	152 725	64 070	424 650	0,027 %	0,054 %
9			637 906 000	170 000	301 000	330 000	801 000	0,027 %	0,126 %
5			794 334 904	226 810	266 770	138 380	631 960	0,029 %	0,080 %
8	1640	Røros	491 000 000	148 000	109 000	207 000	464 000	0,030 %	0,095 %
2			590 155 814	184 015	169 860	28 310	382 185	0,031 %	0,065 %
2			646 270 365	201 895	61 835	56 620	320 350	0,031 %	0,050 %
5			509 321 721	162 630	232 440	106 470	501 540	0,032 %	0,098 %
5			793 219 000	259 000	257 890	115 070	631 960	0,033 %	0,080 %
9			437 841 367	169 000	65 000	273 000	507 000	0,039 %	0,116 %
12			629 614 882	247 339		249 749	497 088	0,039 %	0,079 %
11			897 610 000	358 117	369 923	258 160	986 200	0,040 %	0,110 %
8	441	Os	199 000 000	80 000	70 000	95 000	245 000	0,040 %	0,123 %
7			513 550 000	216 552	116 143	142 137	474 832	0,042 %	0,092 %
7			529 077 000	227 358	120 670	126 286	474 314	0,043 %	0,090 %
5			370 787 143	161 320	142 450	94 350	398 120	0,044 %	0,107 %
9			347 727 615	154 000	80 000	202 000	436 000	0,044 %	0,125 %
7			604 300 000	274 237	122 232	120 462	516 931	0,045 %	0,086 %
5			265 387 268	120 620	66 970	60 680	248 270	0,045 %	0,094 %
11			896 180 000	407 929	488 057	187 314	1 083 300	0,046 %	0,121 %
6			778 524 000	364 443	294 345	660 648	1 319 435	0,047 %	0,169 %
2			357 474 228	169 860	158 685	48 425	376 970	0,048 %	0,105 %
8	1634	Rennebu	245 000 000	117 000	98 000	59 000	274 000	0,048 %	0,112 %
12			513 757 765	252 619		186 140	438 759	0,049 %	0,085 %
8	436	Tolga	154 000 000	77 000	72 000	75 000	224 000	0,050 %	0,145 %
8	438	Avdal	229 000 000	115 000	90 000	63 000	268 000	0,050 %	0,117 %
3			909 000 000	457 560	240 764	162 830	861 154	0,050 %	0,095 %
5			261 770 490	132 830	142 450	35 520	310 800	0,051 %	0,119 %
12			490 956 847	252 619		189 073	441 692	0,051 %	0,090 %
9			284 868 730	147 000	80 000	215 000	442 000	0,052 %	0,155 %
8	1644	Holtålen	182 000 000	95 000	91 000	59 000	245 000	0,052 %	0,135 %
12			465 870 210	245 539		198 028	443 567	0,053 %	0,095 %
8	439	Folldal	154 000 000	82 000	75 000	67 000	224 000	0,053 %	0,145 %
5			254 807 000	142 080	83 620	60 680	286 380	0,056 %	0,112 %
9			427 033 000	239 000	121 000	185 000	545 000	0,056 %	0,128 %
3			644 000 000	364 900	394 445	143 720	903 065	0,057 %	0,140 %
2			277 061 385	160 175	108 025	30 545	298 745	0,058 %	0,108 %
7			487 322 000	285 902	175 890	173 902	635 694	0,059 %	0,130 %
5			309 100 023	184 630	173 160	92 870	450 660	0,060 %	0,146 %
5			208 995 798	130 240	76 220	55 500	261 960	0,062 %	0,125 %
3			442 000 000	280 440	132 097	73 065	485 602	0,063 %	0,110 %
9			188 388 466	120 000	0	529 000	649 000	0,064 %	0,345 %
11			446 650 000	287 189	275 005	146 206	708 400	0,064 %	0,159 %
3			580 000 000	373 100	280 044	128 685	781 829	0,064 %	0,135 %
1			505 617 000	334 000	132 000	189 000	655 000	0,066 %	0,130 %
3			562 000 000	372 280	174 249	162 485	709 014	0,066 %	0,126 %
11			508 570 000	340 711	182 845	184 844	708 400	0,067 %	0,139 %
6			427 839 000	289 694	261 123	435 537	986 354	0,068 %	0,231 %
12			278 893 919	192 685		180 266	372 951	0,069 %	0,134 %
3			428 000 000	296 020	239 367	153 225	688 612	0,069 %	0,161 %
3			509 000 000	353 420	299 844	111 130	764 394	0,069 %	0,150 %
4			611 655 000	428 000	315 000	472 000	1 215 000	0,070 %	0,199 %
9			240 999 015	172 000	37 000	206 000	415 000	0,071 %	0,172 %
12			191 651 343	138 990		108 908	247 898	0,073 %	0,129 %
1			545 668 000	398 000	157 000	225 000	780 000	0,073 %	0,143 %
11			404 127 000	295 273	202 092	183 335	680 700	0,073 %	0,168 %
3			494 000 000	368 180	244 971	169 770	782 921	0,075 %	0,158 %
1			459 882 000	345 000	136 000	195 000	676 000	0,075 %	0,147 %
1			463 260 000	349 000	138 000	197 000	684 000	0,075 %	0,148 %
9			186 557 495	141 000	39 000	222 000	402 000	0,076 %	0,215 %
4			620 186 000	472 000	225 000	293 000	990 000	0,076 %	0,160 %
11			524 980 000	414 647	168 616	125 137	708 400	0,079 %	0,135 %
2			219 151 668	174 330	154 215	16 390	344 935	0,080 %	0,157 %
5			187 917 035	155 030	89 910	102 120	347 060	0,082 %	0,185 %
12			171 813 818	143 790	0	115 470	259 260	0,084 %	0,151 %
11			394 080 000	335 676	232 849	112 175	680 700	0,085 %	0,173 %
11			327 170 000	286 739	248 561	145 400	680 700	0,088 %	0,208 %
1			223 502 000	198 000	78 000	112 000	388 000	0,089 %	0,174 %
11			347 780 000	325 476	204 735	150 489	680 700	0,094 %	0,196 %
6			721 041 000	675 426	147 837	727 623	1 550 885	0,094 %	0,215 %
11			339 270 000	319 078	253 490	108 132	680 700	0,094 %	0,201 %
4			572 149 000	540 000	360 000	315 000	1 215 000	0,094 %	0,212 %
4			392 195 000	383 000	202 000	247 000	832 000	0,098 %	0,212 %

Enhet	Komm.nr.	Kommune	Sum driftsinnt.	Kostn.Rev.b	Forvaltn.rev	Øvrige kostn	Sum rev.kostn.	rev.b/sum dr.innt.	Sum rev.kost/ sum dr.innt.
4			520 583 000	510 000	153 000	170 000	833 000	0,098 %	0,160 %
7			293 859 000	289 019	139 489	211 405	639 913	0,098 %	0,218 %
7			321 271 000	331 855	97 243	98 951	528 049	0,103 %	0,164 %
7			199 558 000	207 841	96 526	89 017	393 384	0,104 %	0,197 %
1			101 540 000	108 000	51 000	73 000	232 000	0,106 %	0,228 %
4			335 721 000	360 000	225 000	247 000	832 000	0,107 %	0,248 %
4			489 858 000	540 000	270 000	292 000	1 102 000	0,110 %	0,225 %
4			383 717 000	428 000	270 000	247 000	945 000	0,112 %	0,246 %
7			279 485 000	312 291	153 233	217 136	682 660	0,112 %	0,244 %
4			399 865 000	450 000	225 000	293 000	968 000	0,113 %	0,242 %
7			223 795 000	268 959	97 484	145 973	512 416	0,120 %	0,229 %
11			143 480 000	178 260	89 130	79 910	347 300	0,124 %	0,242 %
7			117 503 000	147 351	77 548	78 019	302 918	0,125 %	0,258 %
4			176 142 000	225 000	113 000	126 000	464 000	0,128 %	0,263 %
4			246 340 000	315 000	113 000	134 000	562 000	0,128 %	0,228 %
7			149 802 000	200 716	82 977	79 684	363 377	0,134 %	0,243 %
11			154 113 000	214 825	68 028	64 447	347 300	0,139 %	0,225 %
7			203 633 000	304 375	94 673	161 420	560 468	0,149 %	0,275 %
5			58 620 244	98 050	108 780	45 140	251 970	0,167 %	0,430 %
11			97 280 000	176 836	105 146	65 318	347 300	0,182 %	0,357 %
6			210 587 000	416 933	186 042	297 999	900 974	0,198 %	0,428 %
		Gjennomsnitt						0,073 %	0,160 %

Regneark for benchmarking - Regnskapsåret 2014												
Revisjonsenhet:												
Bare hvite felt skal fylles ut							E=(B:D)	B/A	E/A	B/E	C/E	D/E
Alle tall i hele kroner (kan avrundes til nærmeste tusen)												
Enhet	Komm.nr.	Kommune	Sum driftsinnt.	Kostn.Rev.b	Forvaltn.rev	Øvrige kostn	Sum rev.kostn.	rev.b/sum dr.innt.	Sum rev.kost/ sum dr.innt.	Kostn. rev.b/ sum rev.k.	Forvaltn.rev/ sum rev.k	Øvrige kostn/ sum rev.k
Privat			35 262 981	63 000			63 000	0,179 %	0,179 %	100 %	0 %	0 %
Privat			91 983 666	100 390	85 312		185 702	0,109 %	0,202 %	54 %	46 %	0 %
Privat			94 544 380	135 000			135 000	0,143 %	0,143 %	100 %	0 %	0 %
Privat			188 855 000	166 799	96 250	22 657	285 706	0,088 %	0,151 %	58 %	34 %	8 %
Privat			198 161 602	164 666	47 866		212 532	0,083 %	0,107 %	77 %	23 %	0 %
Privat			229 272 224	486 924	136 182	7 710	630 816	0,212 %	0,275 %	77 %	22 %	1 %
Privat			236 467 000	199 040	25 000	-	224 040	0,084 %	0,095 %	89 %	11 %	0 %
Privat			240 383 090	113 870	27 575	11 030	152 475	0,047 %	0,063 %	75 %	18 %	7 %
Privat			266 554 675	77 115	181 780		258 895	0,029 %	0,097 %	30 %	70 %	0 %
Privat			282 469 681	290 257	-	11 842	302 099	0,103 %	0,107 %	96 %	0 %	4 %
Privat			304 984 832	150 214	219 555		369 769	0,049 %	0,121 %	41 %	59 %	0 %
Privat			335 346 000	166 084	124 458	3 744	294 286	0,050 %	0,088 %	56 %	42 %	1 %
Privat			338 797 000	280 000	63 000	-	343 000	0,083 %	0,101 %	82 %	18 %	0 %
Privat			343 877 564	138 075	115 000	12 922	265 997	0,040 %	0,077 %	52 %	43 %	5 %
Privat			362 585 436	159 000	341 000	35 000	535 000	0,044 %	0,148 %	30 %	64 %	7 %
Privat			366 750 456	147 500	145 700	166 655	459 855	0,040 %	0,125 %	32 %	32 %	36 %
Privat			381 005 195	406 679	70 941	10 060	487 680	0,107 %	0,128 %	83 %	15 %	2 %
Privat			393 370 610	146 297	151 876		298 173	0,037 %	0,076 %	49 %	51 %	0 %
Privat			406 068 000	451 800			451 800	0,111 %	0,111 %	100 %	0 %	0 %
Privat			407 095 594	170 678	233 250		403 928	0,042 %	0,099 %	42 %	58 %	0 %
Privat			425 929 008	167 666		157 296	324 962	0,039 %	0,076 %	52 %	0 %	48 %
Privat			479 092 057	187 465			187 465	0,039 %	0,039 %	100 %	0 %	0 %
Privat			501 148 722	415 954	24 625	-	440 579	0,083 %	0,088 %	94 %	6 %	0 %
Privat			591 182 501	164 665	246 465		411 130	0,028 %	0,070 %	40 %	60 %	0 %
Privat			595 566 000	243 750	500 000	171 742	915 492	0,041 %	0,154 %	27 %	55 %	19 %
Privat			641 178 093	176 172	131 112	-	307 284	0,027 %	0,048 %	57 %	43 %	0 %
Privat			805 335 000	194 680	236 166		430 846	0,024 %	0,053 %	45 %	55 %	0 %
Privat			905 159 993	342 000	205 000		547 000	0,038 %	0,060 %	63 %	37 %	0 %
Privat			994 136 000	357 000	350 000	67 000	774 000	0,036 %	0,078 %	46 %	45 %	9 %
Gjennomsnitt:								0,070 %	0,109 %	64 %	31 %	5 %
		Kommunal revisjon						0,070 %	0,146 %	47 %	27 %	26 %
		Revisjon Fjell IKS						0,046 %	0,120 %	39 %	29 %	32 %

MØTEBOK

ARKIV NR.	UTVALG	SAKS- BEHANDLER	MØTE- DATO	SAK NR.
	KONTROLLUTVALGET	TB	11.12.17	33/17
Behandling av saken:				
Saksnr.: 33/17	Utvalg: Kontrollutvalget		Møtedato: 11.12.17	

Prosjektplan forvaltningsrevisjon 2018

Saksdokumenter:

- Prosjektbeskrivelse av forvaltningsrevisjonsprosjektet " Kommunens fastsetting av gebyrer for tjenestene oppmålingsforretninger og byggesak" utarbeidet 29/11-17.

Saksframlegg:

Kommunestyret i Tolga behandlet i møte 15.12.2016 i sak 93/2016 «Overordnet analyse og forslag til plan for forvaltningsrevisjon for 2016 – 2019» etter innstilling fra kontrollutvalget (sak 30/2016). Plan for forvaltningsrevisjon ble vedtatt med prioritering av følgende prosjekt i 2018:

«Vurdering av kommunens beregninger av gebyrer og betalingssatser på områdene kart- og oppmåling og byggesaksbehandling.»

Revisjonen har utarbeidet en prosjektbeskrivelse som skal gjennomgås og godkjennes av utvalget.

Saksvurdering:

For at den endelige rapporten skal være i samsvar med utvalgets forventninger, er det avgjørende at utvalget underveis får anledning til å komme med innspill.

Som bestiller bør kontrollutvalget ha mulighet til å forme forvaltningsrevisjonsprosjektet i samarbeid med utfører av oppdraget. Revisjonen har derfor oversendt en foreløpig beskrivelse av prosjektet.

Formålet med prosjektet er å finne svar på om kommunen etterlever bestemmelsene for beregning av gebyrer for tjenestene oppmålingsforretninger og byggesak. Med utgangspunkt i formålet med prosjektet vil hovedproblemstillingen være *å vurdere om Tolga kommune etterlever bestemmelsene for fastsetting av gebyrer for tjenestene oppmålingsforretninger og byggesak.*

Sekretariatets forslag til vedtak:

Kontrollutvalget godkjenner den framlagte prosjektbeskrivelsen av forvaltningsprosjektet "Kommunens fastsetting av gebyrer for tjenestene oppmålingsforretninger og byggesak" slik den foreligger.

Behandling:

Kontrollutvalgets vedtak:

PROSJEKTPLAN

Kommune: Tolga kommune
Rapportnr: R 52
Dato: 29/11/2017
Oppdragsansvarlig: Svein Magne Evavold

Prosjektnavn: «Kommunens fastsetting av gebyrer for tjenestene oppmålingsforretninger og byggesak

Bestilling

Kommunestyret i Tolga behandlet i møte 15.12.2016 i sak 93/2016 «Overordnet analyse og forslag til plan for forvaltningsrevisjon for 2016 – 2019» etter innstilling fra kontrollutvalget (sak 30/2016). Plan for forvaltningsrevisjon ble vedtatt med prioritering av følgende prosjekt i 2018:

«Vurdering av kommunens beregninger av gebyrer og betalingssatser på områdene kart- og oppmåling og byggesaksbehandling.»

Forvaltningsrevisjonen har fått tittelen «Kommunens fastsetting av gebyrer for tjenestene oppmålingsforretninger og byggesak».

Formål, avgrensning, metode

Formål

Formålet med prosjektet er å finne svar på om kommunen etterlever bestemmelsene for beregning av gebyrer for tjenestene oppmålingsforretninger og byggesak.

Avgrensning

Prosjektet avgrenses til å vurdere kommunens beregninger av betalingssatsene som ligger til grunn for fakturering av oppmålingsforretninger og byggesaker. Prosjektet omfatter regnskaper for årene 2015 – 2017.

Metode

I følge forskrift om revisjon § 7 skal forvaltningsrevisjon gjennomføres og rapporteres i henhold til god kommunal revisjonsskikk og etablerte og anerkjente standarder på området. Denne rapporten utarbeides med grunnlag i RSK 001 standard for forvaltningsrevisjon fastsatt av Norges kommunerevisorforbunds styre 1. februar 2011 og gjort gjeldende som god kommunal revisjonsskikk.

Prosjektplanen legges fram for godkjenning av kontrollutvalget. Etter at prosjektplanen er endelig godkjent av utvalget starter vi opp med å sende oppstartbrev til rådmannen med varsel om oppstart av prosjektet og vi ber om kontaktpersoner i kommunen for videre oppfølging gjennom prosjektet. Prosjektet gjennomføres med dokumentinnsamling, samtaler, dokumentanalyse. Kontrollutvalget blir løpende informert om gjennomføring av prosjektet.

Problemstilling

Følgende problemstilling er utarbeidet for denne forvaltningsrevisjonen:

Etterlever Tolga kommune bestemmelsene for fastsetting av gebyrer for tjenestene oppmålingsforretninger og byggesak?

Revisjonskriterier

Revisjonskriterier skal danne grunnlag for norm eller en referanse som de innsamlede data vurderes opp mot, og dermed danne grunnlag for om det foreligger avvik eller svakheter på områder som er gjenstand for undersøkelse. Revisjonskriteriene er uttrykk for en norm eller et ideal for hvordan tilstanden bør være på det reviderte området og danner også et naturlig utgangspunkt for revisjonens anbefalinger.

Revisjonskriteriene hentes fra lover, forskrifter, forarbeid, rettspraksis, politiske vedtak, administrative retningslinjer, mål og føringer osv.

Revisjonskriteriene som legges til grunn for dette prosjektet hentes fra:

- Plan- og bygningsloven
- Matrikkelloven
- Matrikkelforskriften
- Rundskriv H-3/2014: Retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester fra KRD
- Kommunal- og moderniseringsdepartements veileder til regnskapsrapporteringen i KOSTRA
- Kommuneloven

Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)

Plan- og bygningsloven § 33-1 regulerer hva kommunen kan kreve i gebyrer for behandling av søknad om tillatelser, utferdigelse av kart og attester og for annet arbeid som det etter loven påhviler kommunen å utføre. Gebyrene skal ikke overstige kommunens nødvendige kostnader.

Gebyrene ved byggesaksbehandling kan helt eller delvis dekke kommunens kostnader ved behandling av byggesaker. Prinsippet er at kommunen kan ta betalt inntil selvkost, men det er også anledning til å subsidiere byggesaksbehandlingen ved å ta gebyrer som ligger på et lavere nivå enn selvkost.

Etter § 33 – 1 i plan- og bygningsloven har kommunen hjemmel til å vedta et regulativ for gebyrer som skal dekke kostnadene med kommunens arbeid etter loven. Utgangspunktet er at gebyrene ikke skal overstige kostnadene i den enkelte sak, men det er godtatt og ansett som hensiktsmessig at gebyrene baseres på gjennomsnittsbetraktninger.

Lov om eiendomsregistrering (matrikkelloven)

Matrikkelloven § 32 gir kommunen anledning til å kreve gebyrer for oppmålingsforretning, matrikkelføring, utferding av matrikelbrev og annen arbeid etter lova her. Det er kommunestyret som må fastsette et regulativ. Gebyr kan i sum ikke være høyere enn nødvendige kostnader som kommunen har med slikt arbeid.

Forskrift om eiendomsregistrering (matrikkelforskriften)

§ 16 gir nærmere bestemmelser for hva kommunen kan få dekket gjennom gebyr og hva som kommunen ikke skal kreve gebyr for.

Rundskriv H-3/2014 Retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester

For å kunne oppfylle kravene i lovbestemmelsene og som en hjelp til kommunene i beregninger av hva de kan ta av gebyrer for tjenestene, har Kommunal- og regionaldepartementet utarbeidet «Retningslinjer for beregning av selvkost for kommunale betalingstjenester.» I motsetning til lover og forskrifter som pålegger kommunene bestemte plikter, er retningslinjene for beregning av selvkost ikke rettslig bindende overfor kommunene. Retningslinjene kan likevel tjene som et sentralt tolkningsmoment i vurderingen av hvilke kostnader en kommune kan kreve dekket gjennom brukerbetaling fra innbyggerne. Retningslinjene har til hensikt å angi en økonomifaglig standard for beregning av selvkost og praktisering av selvkostprinsippet som er i tråd med reglene i særlovgivningen. Eventuelle avvik fra retningslinjene bør derfor begrunnes.

Retningslinjene stiller opp en modell for produktbeskrivelse. Produktet eller tjenesten vil kunne bestå av et **kjerneprodukt** (det er basisen i tjenesten og det brukeren opplever som det grunnleggende i tjenesten som han er villig til å betale for), videre vil den bestå av **tilleggstjenester** (fra ansatte i andre deler av kommuneorganisasjonen) og av

støttefunksjoner (angir aktiviteter som er pålagt eller på annen måte vil være nødvendig for kommunen som helhet, men som står i et forhold til den enkelte tjeneste som gjør at de vanskelig kan avgrenses kalkylemessig).

Kapitalkostnaden i selvkostkalkylen skal fange opp kostnader som oppstår når kapital bindes opp i en realinvestering (bygninger, anlegg mv.) Årlige kapitalkostnader består av to elementer:

- Avskrivningskostnader, dvs. kostnadsfordeling av anskaffelseskost over brukstiden.
- Alternativkostnaden (kalkulatorisk rentekostnad), dvs. den avkastning kommunen alternativt kunne oppnå ved å plassere penger tilsvarende (netto) investeringsbeløpet (etter avskrivninger) i markedet.

Etter H-3/2014 settes kalkylerenten til 5 – årig swaprente med et tillegg på 0,5 %. Det benyttes gjennomsnittlig nivå for kalkyleåret.

Avslutningsvis beregnes det kapitalkostnader av indirekte tjenester ut fra henførbarhet. Det vil som regel påløpe visse kapitalkostnader knyttet til bruk av kommunale bygninger, utstyr osv. Det prinsipielt riktige er at kapitalkostnader beregnes etter samme prinsipper som for andre driftskostnader for de indirekte tjenestene.

Det vil kunne være ressurskrevende å foreta en konkret beregning av hvor mye de ulike indirekte tjenestene forbruker i form av kapitalkostnader. Som en forenklet beregning av kapitalkostnader for indirekte tjenester (interntjenester), kan det alternativt brukes et sjablonmessig påslag på anslagsvis 5 % av netto indirekte kostnader for selkottjenesten.

Kommunal- og Moderniseringsdepartementets veileder til regnskapsrapporteringen i KOSTRA

Departementet utgir årlig en hovedveileder som gir informasjon om og retningslinjer for inndelingen i funksjoner og arter (ressursbruken i kommunene) i regnskapsrapporteringen i KOSTRA. I Rundskriv H-3/2014 henvises det til veilederen når det gjelder prinsippene for avgrensning av administrativ ledelse og for fordeling av andel stillinger slik det er beskrevet i KOSTRA – veilederen.

Kommuneloven

Lovens § 23 beskriver administrasjonssjefens oppgaver og myndighet. I 2. ledd sies det at administrasjonssjefen skal påse at de saker som legges fram for folkevalgte organer, er forsvarlig utredet, og at vedtak er iverksatt. Administrasjonssjefen skal sørge for at administrasjonen drives i samsvar med lover, forskrifter og overordnede instruksjoner, og at den er gjenstand for betryggende kontroll.

MØTEBOK

ARKIV NR.	UTVALG	SAKS- BEHANDLER	MØTE- DATO	SAK NR.
	KONTROLLUTVALGET	TB	11.12.17	34/17

Behandling av saken:

Saksnr.: 34/17   **Utvalg:** Kontrollutvalget

Møtedato:
11.12.17

Orienteringssaker

Sekretariatet vil presentere følgende orienteringssaker i møtet:

- Orienteringssak 1 – Veileder i fra KS- varsling og ytringsfrihet s. 35
- Orienteringssak 2 – Jusprofessor Bernt svarer om taushetsplikt s. 50
- Orienteringssak 3 – Det er åpnet for påmelding til kontrollutvalgskonferansen 2018 s. 51
- Orienteringssak 4 – Status kontrollutvalgets budsjett 2017 s. 53

Sekretariatets forslag til vedtak:

Sakene tas til orientering.

Kontrollutvalgets vedtak:

Ytringsfrihet og varsling

– veileder for kommuner og fylkeskommuner

Forord

Kommuner og fylkeskommuner* forvalter fellesskapets ressurser og løser viktige samfunnsoppdrag. Åpenhet er med på å sikre at de løser oppdraget til det beste for innbyggerne. Det er også en forutsetning for å avdekke og rette opp feil.

Et velfungerende demokrati er avhengig av en åpen og opplyst debatt. Ansatte med kunnskap og innsikt om fagområder og tjenester er viktige aktører i det offentlige ordskiftet. Det er derfor viktig at kommuner og fylkeskommuner gjør det trygt å ytre seg kritisk om forhold i egen virksomhet.

Varsling er en spesiell form for ytring som handler om kritikkverdige forhold på arbeidsplassen. Kommunene skal ha rutiner for varsling. Rutinene skal inneholde en oppfordring til ansatte om å si fra om kritikkverdige forhold og legge til rette for at det er trygt å varsle. Slik vil eventuelle kritikkverdige forhold raskt kunne avdekkes og stoppes. Ledere på alle nivåer har et stort ansvar for å legge til rette for et ytringsklima.

En god ytringskultur og gode rutiner rundt varsling er viktig for lokaldemokratiet. Det er også med på å sikre gode tjenester, et godt arbeidsmiljø og god samhandling mellom ledere og medarbeidere.

Ytringsfrihet og varsling får stor oppmerksomhet i kommuner og fylkeskommuner. Sivilombudsmannen har uttrykt et behov for å styrke kommunalt ansattes ytringsfrihet i praksis. Kommunalministeren har oppfordret fylkeskommuner og kommuner til å arbeide med å sikre ytringsfriheten og Stortinget har vedtatt endringer i arbeidsmiljølovens bestemmelser om varsling.

Veilederen ble første gang utgitt i 2007. Dette er en revidert og utvidet versjon. KS håper den vil være nyttig i arbeidet med å utvikle åpne kommuner.

Lasse Hansen
Adm. direktør

Tor Arne Gangsø
Områdedirektør Arbeidsliv

*I det følgende benyttes kommune eller kommunesektoren som ensbetydende med både kommuner og fylkeskommuner.

Innhold

01 Ytringsfrihet

1.1 En åpen kommune	4
1.2 Ytringsfrihet	7
1.3 Ansattes ytringsfrihet	7
1.4 Lojalitetsplikten	8
1.5 Ytringsfrihet og sosiale medier	12
1.6 Arbeidsrettslige sanksjoner som følge av illojal ytring	12

02 Retten til å varsle

2.1 Hva er varsling	14
2.2 Kritikkverdige forhold	14
2.3 Forsvarlig fremgangsmåte	16
2.3.1 Intern varsling	16
2.3.2 Varsling til tilsynsmyndigheter og andre offentlige myndigheter	16
2.3.3 Varsling i samsvar med varslingsplikt	16
2.3.4 Offentlig varsling	16
2.3.5 Bevisbyrde for at varsling ikke er forsvarlig	17
2.4 Vern mot gjengjeldelse	17
2.4.1 Ulovlig gjengjeldelse	17
2.4.2 Oppreisning	17
2.4.3 Bevisbyrde ved gjengjeldelse	17

03 Rutiner for varsling

3.1 Plikt til å utarbeide rutiner for intern varsling	18
3.2 Utvikling av gode rutiner for varsling	18
3.3 Eksempel på varslingsrutine	22
3.4 Intern varsling	22
3.4.1 Varsling i linjen	22
3.4.2 Varsling til kommunens alternative varslingsordning	22

04 Behandling av varselet, varsleren og den det varsles om

4.1 Varslers rett på informasjon	24
4.1.1 Varsleren er normalt ikke part	24
4.1.2 Tilbakemelding til den som varsler	24
4.2 Taushetsplikt om varslers identitet og mulighet til å varsle anonymt	25
4.2.1 Anonym varsling	25
4.2.2 Når varslers identitet er kjent/taushetsplikt om varslers identitet	25
4.3 Oppfølging av varselet	27
4.4 Nærmere om den det varsles om	27

01 Ytringsfrihet

1.1 EN ÅPEN KOMMUNE

Kommunen bør være en åpen organisasjon som kjenne- tegnes av en god ytringskultur med stor takhøyde for at de ansatte deltar i det offentlige ordskiftet.

Ansatte bør ha spillerom til å ytre seg, også kritisk, om forhold i virksomheten. De besitter viktig kunnskap som kan ha stor allmenn interesse. Tilgang til en informert offentlig debatt er en forutsetning for et velfungerende demokrati. Det vil normalt og- så være mindre behov for å varsle eksternt i en åpen kommune.

Ledelsen har det overordnede ansvaret for å sikre og tilrette- legge for gode ytringsbetingelser på arbeidsplassen. Særlig øverste leders holdning til åpenhet er avgjørende. Det er av stor betydning at ledere på alle nivåer praktiserer åpenhet og møter kritikk og uenighet på en konstruktiv måte. Det må legges til rette for at kritikk og uenighet kommer frem, både i formelle og uformelle fora. Selv om det uttrykkes ønske om åpenhet, er det reaksjoner og handlinger over tid som er det viktigste for ansatte. Dersom ansatte opplever å bli møtt med uvilje dersom det fremmes kritikk og uenighet, vil dette kunne påvirke opplevelsen av ytringsbetingelsene på en negativ måte.

Også tillitsvalgte, verneombud og ansatte har en medvirknings- plikt til å skape et arbeidsmiljø hvor kritikk tas opp på en for- svarlig måte.

Opplevelsen av hvilke ytringsbetingelser som finnes på arbeids- plassen vil kunne variere. Individuelle forhold hos den enkelte

og objektive forhold, som stilling i organisasjonen eller tilknyt- ning til arbeidsplassen, vil påvirke opplevelsen til den enkelte. Det er viktig at ledelsen er seg dette bevisst.

Ledere synes å oppleve ytringsbetingelsene som bedre enn øvrige ansatte. Menn synes å oppleve ytringsbetingelsene som bedre enn kvinner, og fast ansatte som bedre enn midlertidige. Dersom det nettopp har skjedd nedbemanning på arbeidsplassen, synes det også å påvirke opplevelsen av ytringsbetingelsene på en negativ måte. Det er viktig at de skrevne og uskrevne normene sikrer en kultur som gir trygg- het for *alle* arbeidstakere om at det er rom for å diskutere arbeidsrelaterte utfordringer og fremme sine synspunkter, uavhengig av stilling eller tilknytning til arbeidsplassen.

Gode varslingsrutiner er viktig for å sikre gode ytrings- betingelser. Arbeidstakere i kommuner med varslingsrutiner vurderer ytringsbetingelsene som bedre enn arbeidstakere som svarer at kommunen mangler slike rutiner. Det er viktig at rutinene er kjent av alle ansatte.

REFLEKSJON:

Hva kan påvirke opplevelsen av ytringsbetingelsene hos dere?

«Tilgang til en informert offentlig debatt er viktig for et velfungerende demo- krati. Ansatte vil kunne ha spesiell kompetanse, innsikt og erfaring knytt- et til arbeidsforholdet. Det vil ofte være nettopp i egenskap av å ha første- hånds- kjennskap til området, at den ansattes ytringer har betydning i den offentlige debatten.»

Sivilombudsmannens uttalelse – SOMB 2014-379

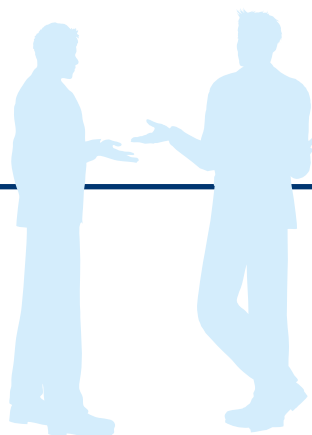

FORSKNING VISER FØLGENDE HOVEDFUNN:

- En av fire svarer at de risikerer å bli møtt med uvilje fra leder dersom de kommer med kritiske synspunkter om forhold på jobben.
- Rundt halvparten av ledere og medarbeidere som svarte mener også at det er uakseptabelt å benytte media til å kritisere kommunen de jobber i.
- Rundt fire av ti mener at deres muligheter til å omtale alvorlige kritikkverdige forhold på arbeidsplassen offentlig, begrenses av deres overordnede.
- En ganske stor andel varslinger gjelder psykososiale arbeidsmiljøproblemer som ofte kjennetegnes av subjektivitet og ulike oppfatninger.
- En stor andel varslinger gjelder ledelse som er ødeleggende for arbeidsmiljøet.
- Arbeidstakere med høyere utdanning varsler mindre enn de med lavere utdanning, og kvinner varsler mer enn menn.
- Rundt én av fem har vært vitne til kritikkverdige forhold som burde vært stoppet, og fire av ti av disse varsler ikke, blant annet fordi de tror ubehagelighetene ville blitt for store.

Fafo 2017:4 Ytringsfrihet og varsling i norske kommuner og fylkeskommuner

EN ORGANISASJON MED GOD YTRINGSKULTUR KJENNETEGNES VED AT:

- Ledere praktiserer åpenhet
- Ledere møter kritikk og uenighet på en konstruktiv måte
- Det legges til rette for dialog og diskusjoner på både formelle og uformelle arenaer
- Kritikkverdige forhold avdekkes og håndteres
- Varslere utsettes ikke for gjengjeldelse

1.2 YTRINGSFRIHET

Den alminnelige ytringsfriheten verner den enkelte borgers frihet til å bestemme hva han eller hun ønsker å ytre seg om, uavhengig av innhold, tid, form og medium. En kronikk, SMS, tegning, eller til og med det å trykke «liker» på Facebook, vil normalt være en ytring. Den alminnelige ytringsfrihet er nedfelt i Grunnloven § 100 og i den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK). Vernet strekker seg langt og det skal mye til for at ytringsfriheten begrenses.

Ytringsfrihetens kjerne er å verne om ytringer i det offentlige ordskiftet, selv om synspunktene skulle avvike fra det mange andre mener er sosialt akseptabelt. Også politisk ekstreme synspunkter er i utgangspunktet vernet. Grensen for disse trekkes iallfall mot hatefulle ytringer eller oppfordring til å utføre straffbare handlinger. Begrensninger av ytringsfriheten kan også følge av taushetsplikten og lojalitetsplikten i arbeidsforholdet. Her fokuserer vi på grensene som følger av lojalitetsplikten i arbeidsforholdet.

1.3 ANSATTES YTRINGSFRIHET

Ansattes ytringsfrihet er del av den alminnelige ytringsfrihet som beskyttes av Grunnloven § 100.

Et ansettelsesforhold reiser imidlertid spørsmål om ytringsfrihet fordi arbeidsgiver har krav på lojalitet fra sine ansatte. For å overholde sin lojalitetsplikt, kan den ansatte være nødt til å avstå fra enkelte ytringer. Ansattes rett til å ytre seg i det

offentlige rom strekker seg likevel langt. Det er viktig å belyse grensene for ytringsfriheten, selv om dette i praksis kan være krevende. Det lar seg ikke gjøre å trekke opp en generell grense; det må vurderes konkret.

Arbeidsgiver bestemmer i kraft av styringsretten hvem som uttaler seg på vegne av kommunen og på hvilken måte det skal skje.

Arbeidstaker kan normalt uttale seg på egne vegne, også om forhold som angår arbeidsplassen eller eget arbeidsområde. Det er i praksis her de vanskelige vurderingene oppstår.

En kommune vil for eksempel måtte tåle at en kommuneansatt lærer uttaler seg kritisk om kommunens eldreomsorg eller at en rektor kritiserer et vedtak om nedleggelse av skolen hun arbeider ved. Arbeidsgiver bør normalt bruke motinnlegg og korrigerende ytringer i stedet for arbeidsrettslige tiltak i møte med uenighet og kritikk. Kommunens ledelse må vurdere om det er nødvendig å imøtegå kritikken dersom denne er uberettiget. Dette vil kunne ha betydning for kommunens omdømme eller tiliten til kommunens myndighetsutøvelse.

Varsling er en spesiell form for ytring om kritikkverdige forhold på arbeidsplassen. Selv om varslingen kan skade arbeidsgivers legitime interesser, er varsler vernet mot gjengjeldelse dersom varslingen er forsvarlig.

For noen stillinger kan muligheten til å uttale seg offentlig på egne vegne begrenses dersom uttalelsen kan bli oppfattet som et uttrykk for mer enn den ansattes personlige standpunkt, selv om det presiseres at uttalelsen skjer på egne vegne. Det kalles gjerne identifikasjonsfare. For at ytringsfriheten skal begrenses som følge av identifikasjonsfare, må det være en ikke ubetydelig risiko for at ytringen kan skade arbeidsgivers interesser eller at skade faktisk er påført. Identifikasjonsfaren er særlig stor for rådmannen, personer i toppledergruppen, kommunens advokat eller kommunikasjonsansvarlig i kommunen.

Det vil ofte være en fordel om det fremgår klart at ytringen er fremsatt på egne vegne. Ved vurderingen av om en ansatt har fremsatt ytringer på egne eller virksomhetens vegne, må det legges avgjørende vekt på hvordan ytringen er egnet til å bli oppfattet. Momenter som vil ha betydning ved vurderingen av om ytringen er fremsatt på egne vegne eller vil fremstå som fremsatt på virksomhetens vegne, er blant annet ytringens

innhold, sammenhengen den inngår i, billedbruk eller andre forhold ved fremstillingen og hvordan den ansatte presenterer seg selv.

1.4 LOJALITETSPLIKTEN

Det er flere momenter som er sentrale i vurderingen av om en ytring strider mot lojalitetsplikten:

- *Kan ytringen skade arbeidsgivers legitime interesser?*
  - » Bare ytringer som påviselig kan skade arbeidsgivers interesser på en unødvendig måte bør som et utgangspunkt anses som illojale. Påstander om kritikkverdige forhold som det åpenbart ikke er grunnlag for, kan skape unødvendig frykt eller undergrave nødvendig tillit blant innbyggerne og således skade kommunen.
  - » Det er normalt større skaderisiko når arbeidstaker ytrer seg på eget arbeidsfelt. På den annen side er det også disse ytringene som er mest ønskelige sett fra allmennhetens side.

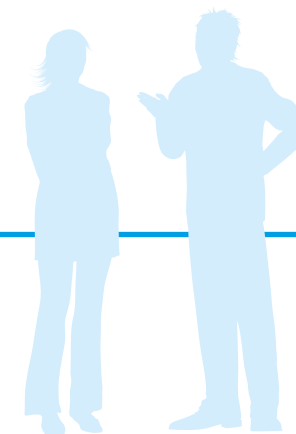
«Av innholdet i to av de oppslagene [intervju og leserinnlegg] fremgår det at A, som lege ved sykehjem og derved også som fagperson, er sterkt kritisk til hvilke følger kommuneadministrasjonens budsjettforslag vil ha for eldreomsorgen. Dette er oppslagenes hovedinnhold, og kommer tydelig til syne allerede i overskriftene. Det fremstår som svært lite sannsynlig at slike innvendinger vil forstås som uttrykk for kommunens syn på egen budsjettprosess. Innholdet i ytringene gir et klart inntrykk av at uttalelsene er As egne synspunkter, i egenskap av hans erfaring som sykehjemslege og fagperson. Dette selv om det er tatt bilde av ham på sykehjemmet.»

Sivilombudsmannens uttalelse – SOMB-2014-379

«Det er vid adgang for offentlig tilsatte å gi uttrykk for sine meninger i det offentlige rom. Dette gjelder særlig der det er tale om ytringer som er ment som innlegg i en debatt om generelle samfunnsmessige forhold som ligger innenfor det fagområdet meningsytteren til vanlig arbeider med. Også ytringer som gir uttrykk for kritikk av faglige forhold ved arbeidsplassen må arbeidsgiver tåle i atskillig utstrekning. Dersom kommunen mente at As avisartikkel medførte en risiko for skade på arbeidsgivers interesser, kunne det i tilfelle ha vært avverget gjennom et innlegg i samme avis som imøtegikk As argumentasjon.»

Sivilombudsmannens uttalelse – SOMB-2005-19

- » Det er kun kommunens legitime interesser som kan påberopes. Med dette menes at lojalitetsplikten ikke kan påberopes for å beskytte ulovlige, skadelige eller uetiske handlinger.
- *Hvilken stilling eller posisjon har arbeidstaker?*
  - » Stillingen eller posisjonen til den som uttaler seg vil være et moment ved vurderingen av om en ytring er illojal. Generelt må det antas at det kan stilles strengere lojalitetskrav jo høyere plassert en arbeidstaker er.
  - » Ytringsfriheten er større for ansatte som har faglig pregede oppgaver enn for ansatte som har rådgivnings-, utrednings- og ledelsesoppgaver.
  - » Stillingens plassering i forhold til politisk sekretariat har betydning. Jo nærmere man er politisk sekretariat, jo mer begrenses ytringsfriheten. Rådmannen har som administrasjonens øverste leder en åpenbar nærhet til politisk ledelse som vil påvirke vurderingen.

- *Skjer ytringen i eller utenfor arbeidssituasjonen?*
  - » En arbeidstaker har større spillerom til å delta i en debatt og ytre seg utenfor arbeidssituasjonen enn i arbeidssituasjonen. Ytringer utenfor arbeidssituasjonen kan etter omstendighetene likevel være i strid med lojalitetsplikten dersom uttalelsene har betydning for kommunens virksomhet.
- *Fakta- eller meningsytringer?*
  - » Ytringsfriheten strekker seg lengre for ytringer som uttrykker en arbeidstakers meninger enn for ytringer om fakta. Hva som er meninger og hva som er fakta kan i praksis gli noe over i hverandre og kan være vanskelig å skille. Retten til å ytre sine meninger strekker seg vanligvis langt.
  - » Bevisst usanne faktiske ytringer er ikke vernet av ytringsfriheten. Dersom arbeidstaker er i aktsomt god tro om ytringens sannhet, vil ytringen kunne være vernet av ytringsfriheten selv om den ikke er sann.

Dersom arbeidsgiver utarbeider skriftlige retningslinjer eller instruksjoner om rammene for ansattes ytringsfrihet, er det viktig at formuleringene ikke er for rigid utformet og dermed fremstår som en urettmessig begrensning i ytringsfriheten. Ved utarbeidelse av retningslinjer for ansattes ytringsfrihet må arbeidsgiver være seg særlig bevisst denne risikoen, og formulere seg deretter.

Sivilombudsmannens uttalelse
– SOMB-2005-490

Lojalitetsplikten innebærer ikke at arbeidsgiveren kan slå ned på ytringer som oppfattes som uønskede så lenge de ikke fremstår som illojale. En forutsetning for at det skal kunne reageres på en «frimodig ytring» må være at ytringen har medført en åpenbar risiko for skade på arbeidsgiverens interesser.

Sivilombudsmannens uttalelse
– SOMB-2005-19

- *Har ytringen allmenn interesse?*
  - » Jo større interesse ytringen har for allmennheten, eller jo alvorligere forhold man ønsker å ytre seg om, jo mer berettiget er arbeidstakeren til å uttale seg. Eksempler kan være forslag til nedleggelse av en skole eller alvorlige kritikkverdige forhold som innebærer en trussel for liv eller helse.
  - » Interne konflikter, som personalkonflikter, har vanligvis ikke allmenn interesse. Det er normalt ikke berettiget å informere allmennheten om personalsaker eller personalkonflikter.
- *Hva er tidspunktet for ytringen?*
  - » Dersom en arbeidstaker uttaler seg om en sak som er til behandling i kommunen, og arbeidstakeren deltar i forberedelse eller vil kunne påvirke utfallet av behandlingen, er spillerommet for å uttale seg normalt lite. Dette for å ivareta allmennhetens eller parters tillit til forvaltningen og ikke forstyrre saksbehandlingen og beslutningsprosessen.
  - » Vanligvis vil det likevel være adgang til å gi faktiske opplysninger om saken. Det bør da kunne stilles krav

- til at presentasjonen av faktum fremstår som nøytral og sannferdig.
- *Hvordan er ytringens form og måte?*
  - » Det kan bli lagt en viss vekt på uttrykksform eller språkbruk. I rettspraksis er det uttalt at det må kunne stilles krav til nøkternhet og balanse også når det gjelder form.
  - » Arbeidsgiver må imidlertid være varsom med å tillegge uttrykksform og språkbruk for stor vekt. Arbeidsgiver må se hen til blant annet den situasjonen arbeidstakeren er i og om arbeidstakeren har hatt tid til å overveie ordvalget.
- *Hva er motivet bak offentliggjøringen?*
  - » Dersom uttalelsen er motivert ut fra et ønske om å fremme innbyggernes eller kommunens interesser, eller å forbedre situasjonen på arbeidsplassen, skal det mer til før det foreligger brudd på lojalitetsplikten. Dersom den ansatte uttaler seg med den hensikt å henge ut eller presse arbeidsgiver i en pågående konflikt, foreligger det lettere brudd på lojalitetsplikten.

1.5 YTRINGSFRIHET OG SOSIALE MEDIER

Sosiale medier gir mulighet til raskt å kunne nå ut til et større publikum. I svært mange tilfeller vil dette være å regne som deling i det offentlige rom. Ytringer på sosiale medier har ofte en annen karakter enn andre ytringer, for eksempel i media. Ytringene kan ofte bære preg av umiddelbare følelser og være mindre gjennomtenkte. Brukerne på sosiale medier er sin egen redaktør, og ytringene er i liten grad omfattet av kvalitetskontroll eller bearbeidelse av andre.

I sosiale medier kan enkeltpersoner kommunisere og dele alt fra politiske synspunkter til private bilder. Også frustrasjon over arbeidsmiljøet, leder eller kollegaer deles ofte på sosiale medier. Ytringer som tidligere ble delt på bakrommet eller ved middagsbordet, deles offentlig gjennom ulike sosiale medier. Uenighet om ledelse, prioriteringer og annen kritikk av arbeidsplassen kan derfor bringes over til det offentlige rom, og andre, herunder ansatte i samme kommune, kan gjennom å like innlegget, slutte seg til kritikken og uenigheten.

Spørsmålet om allmennhetens informasjonsbehov er ofte i mindre grad gjeldende ved ytringer i sosiale medier.

Reglene om ansattes ytringsfrihet gjelder også i sosiale medier. Ytringer i sosiale medier gir ofte arbeidsgiver mindre mulighet til å fremme motytringer eller på andre måter fremme

REFLEKSJON:

Finn et tenkt eksempel på dette fra egen arbeidsplass. Hvordan kan det håndteres?

korrigerende ytringer. Ytringer vil da lettere kunne skade virksomhetens legitime interesser og derfor ha mindre vern.

Arbeidstaker vil i visse sammenhenger kunne assosieres med kommunen på en slik måte at tilliten til kommunen kan svekkes. Rettigheten som den enkelte har gjennom ytringsfriheten er forbundet med et visst ansvar for ikke unødig å skade arbeidsgivers legitime interesser.

1.6 ARBEIDSRETTLIGE SANKSJONER SOM FØLGE AV ILLOJAL YTRING

Dersom ytringen er illojal, kan arbeidsgiver vurdere å legge arbeidstaker sanksjoner. Dette vil i praksis være advarsel, oppsigelse eller avskjed. Ofte er ytringene i gråsonen mellom det som er lovlig og det som er ulovlig som følge av arbeidsforholdet. Arbeidsgiver bør være varsom med å sanksjonere i tvilstilfeller. Dersom arbeidsgiver innkaller til samtale etter at arbeidstaker har ytret seg, er det viktig at leder er seg bevisst hvordan samtalen oppfattes for arbeidstaker. Også slike samtaler kan oppleves som sanksjoner for arbeidstaker.

Sosiale medier er ofte å regne som et offentlig rom, og rettsreglene om ytringsfrihet og lojalitetsplikt har derfor fått et videre anvendelsesområde. Terskelen for å ytre seg offentlig har sånn sett blitt senket.

02

Retten til å varsle

2.1 HVA ER VARSLING?

Varslingsreglene er hjemlet i arbeidsmiljølovens kapittel 2 A. En varsling er en ytring som gjelder kritikkverdige forhold i virksomheten. Det sentrale når arbeidsgiver mottar en varsling, er å avklare om det foreligger et kritikkverdig forhold som bør stoppes.

Varslingen kan fremmes muntlig eller skriftlig. Innholdet i en varsling er ikke klart definert i loven og det kan i praksis ofte være uklart om det faktisk dreier seg om en varsling. Varslinger kan grense mot avvik, tips og andre meldinger. Det er innholdet som avgjør om det dreier seg om varsling.

Varslingsreglene skal bidra til at kritikkverdige forhold kommer frem i lyset slik at arbeidsgiver kan gjøre noe med det. Se arbeidsmiljøloven § 2A-1 første ledd.

Mange ansatte kjenner ikke varslingsreglene. Det er ofte stor usikkerhet om hva som er varsling, avviksrapportering eller bekymringsmeldinger. Det er viktig å diskutere på arbeidsplassen hva varsling er for å skape trygghet i varslingssituasjoner. Manglende kjennskap til varslingsbestemmelsene i arbeidsmiljøloven kan veies opp av slike diskusjoner.

2.2 KRITIKKVERDIGE FORHOLD

Kritikkverdige forhold kan være lovbrudd eller straffbare forhold. Det kan også være brudd på interne regler og retningslinjer eller allment aksepterte etiske normer. Hva som er kritikkverdige forhold bør diskuteres på den enkelte arbeidsplass.

En rekke varslinger om kritikkverdige forhold synes å gjelde destruktiv ledelse, som er ødeleggende for arbeidsmiljøet, eller annen trakassering av kolleger. Det kan være vanskelig i det enkelte tilfellet å trekke grensene mellom det som er kritikkverdige forhold og annen uenighet. Det er likevel viktig at ledelsen er seg bevisst dette i hverdagen.

Kritiske ytringer, som faglig og politisk uenighet, er ikke varsling i arbeidsmiljølovens forstand. Dette er ikke kritikkverdige forhold. Det kan i praksis være vanskelig å trekke grensen mellom kritiske ytringer og kritikkverdige forhold. Varsel om for lav grunnbemanning kan være et varsel om et uforsvarlig tjenestetilbud, men det kan også være uttrykk for faglig uenighet om bemannings- eller budsjettsituasjonen. Faglig kritikk vil ofte være vernet av ytringsfriheten selv om det ikke er et kritikkverdig forhold.

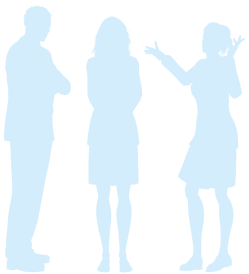
REFLEKSJON:

- Tenk igjennom og kom med eksempler på hva som kan være kritikkverdige forhold på egen arbeidsplass.
- Finn et eksempel fra egen virksomhet på hva som er faglig uenighet - og ikke kritikkverdig forhold.
- Hva er en varsling og hva er et avvik?

EKSEMPLER PÅ KRITIKKVERDIGE FORHOLD:

- Korrupsjon
- Underslag/tyveri
- Seksuelle overgrep
- Brudd på taushetsplikt
- Forhold som medfører fare for liv og helse
- Rettighetsbrudd
- Maktmisbruk
- Mobbing og trakassering
- Diskriminering

2.3 FORSVARLIG FREMGANGSMÅTE

Fremgangsmåten ved varsling skal være forsvarlig, se arbeidsmiljøloven § 2 A-1 andre ledd. Dette er en lovfesting av grensene for ytringsfrihet i varslingssituasjoner. Ved å legge vekt på fremgangsmåten når det varsles har arbeidstaker som utgangspunkt alltid rett til å varsle.

REFLEKSJON:

Nevn noen eksempler på fremgangsmåter ved varsling som ikke er forsvarlige.

Vurderingstemaet er om arbeidstaker har saklig grunnlag for kritikken og om det er tatt tilbørlige hensyn til arbeidsgivers og virksomhetens legitime interesser med hensyn til måten det varsles på. Det vektlegges også om arbeidstaker er i aktsomt god tro med hensyn til opplysningene og om saken er forsøkt tatt opp internt. Også opplysningenes skadepotensiale og om de har allmenn interesse tillegges vekt. De samme momentene som gjelder for ansattes ytringsfrihet vil også være av betydning for om varslingen var forsvarlig.

2.3.1 Intern varsling

Dersom en arbeidstaker kjenner til kritikkverdige forhold som bør undersøkes nærmere, eller som nødvendiggjør tiltak, bør det som hovedregel tas opp på egen arbeidsplass. Det kan også varsles til nærmeste leder. Det kan varsles også til overordnet ledelse, særlig dersom varslingen gjelder egen leder eller en leder som ikke gjør noe med forholdene. Dersom varsleren vurderer varsling i linjen som utilstrekkelig, eller varslere ikke ønsker å ta opp forholdene med ledelsen, kan det varsles til tillitsvalgte eller verneombud.

Dersom varslingen skjer på en utilbørlig måte som nødvendigvis skader samarbeidsklimaet, arbeidsmiljøet eller enkeltpersoner

i virksomheten, for eksempel ved gjentatte grunnløse påstander rettet mot kollegaer, vil intern varsling likevel kunne være uforsvarlig. Dette er en sikkerhetsventil og vil være aktuelt kun i spesielle tilfeller. Påstandene er sjelden grunnløse sett fra varslers ståsted, mens leder kan ha en annen oppfatning av situasjonen.

2.3.2 Varsling til tilsynsmyndigheter eller andre offentlige myndigheter

Det er alltid forsvarlig å varsle til tilsynsmyndigheter, som Arbeidstilsynet og Fylkesmannen, eller andre offentlige myndigheter. Tilsynsmyndighetene og andre offentlige myndigheter har taushetsplikt om varslers navn eller andre identifiserende opplysninger. Dersom opplysninger om arbeidsplassen avslører varslers identitet, er disse opplysningene taushetsbelagte.

2.3.3 Varsling i samsvar med varslingsplikt

I noen situasjoner er det plikt til å varsle. Det er alltid forsvarlig å varsle i samsvar med varslingsplikt, enten til arbeidsgiver eller til tilsynsmyndigheter, eventuelt andre offentlige myndigheter. Arbeidstaker skal for eksempel varsle arbeidsgiver eller verneombud så snart arbeidstaker blir kjent med at det forekommer trakassering eller diskriminering på arbeidsplassen, se arbeidsmiljøloven § 2-3 andre ledd bokstav d). Helsepersonell skal av eget tiltak gi tilsynsmyndighetene informasjon om forhold som kan medføre fare for pasienters sikkerhet, se helsepersonelloven § 17. Varsling i henhold til varslingsplikt har vern mot gjengjeldelse fra arbeidsgiver.

2.3.4 Offentlig varsling

Varsling kan skje offentlig for eksempel til media eller gjennom sosiale medier. I hvilken grad det er forsvarlig å varsle offentlig beror på en konkret vurdering, særlig med utgangspunkt i om intern varsling har vært forsøkt, om varslere har forsvarlig grunnlag for kritikken og om varslere er i god tro med hensyn til det det varsles om.

Jo større allmenn interesse de kritikkverdige forholdene har, desto større vern har varsleren etter loven. Alvorlige lovbrudd i kommunen, som mistanke om korrupsjon eller brudd på anskaffelsesregelverket, vil ofte ha stor allmenn interesse.

Ved offentlig varsling er skadepotensialet større, og adgangen til å varsle snevrere, enn ved varsling internt, til tilsynsmyndigheter eller andre offentlige myndigheter. Det er derfor sentralt om varslere har tatt tilstrekkelig hensyn til arbeidsgivers legitime eller saklige interesser og virksomheten med hensyn til måten det varsles på. For eksempel kan det skade arbeidsgivers legitime interesser dersom allmennheten på grunn av feilaktige opplysninger om et saksforhold mister tillit til at kommunen har en forsvarlig saksbehandling. Det kan også være at kommunen må sikre ro rundt tjenestetilbudet. Hvis en arbeidsgiver skal vinne fram med en påstand om at fremgangsmåten ikke var forsvarlig, er det et minstekrav at varslingen har skadet eller skapt en ikke ubetydelig risiko for skade på arbeidsgivers legitime interesser.

De samme momentene som under kapittelet om ansattes ytringsfrihet (se pkt. 1.4) gjelder også her.

2.3.5 Bevisbyrde for at varsling ikke er forsvarlig

Arbeidsgiver har bevisbyrden for at varslingen ikke er forsvarlig. Det innebærer at det er arbeidsgiver som må bevise at varslingen har skjedd i strid med loven.

2.4 VERN MOT GJENGJELDELSE

Gjengjeldelse mot arbeidstaker som varslere i samsvar med loven er forbudt, se arbeidsmiljøloven § 2 A-1. Forbud mot gjengjeldelse er viktig for å sikre trygge rammer for varsleren.

2.4.1 Ulovlig gjengjeldelse

Varsleren er beskyttet mot ugunstig behandling fra arbeidsgiver som har sammenheng med at det er varslet på en forsvarlig måte. Vernet gjelder alle former for gjengjeldelse på

grunn av varslinger som, for eksempel, dårligere lønnsutvikling, omplassering, endring av arbeidsoppgaver, oppsigelse eller avskjed. Utgangspunktet er at varslere skal behandles på samme måte som om vedkommende ikke hadde varslet.

Ofte vil det være uenighet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker om det foreligger gjengjeldelse eller om det er en reaksjon som skyldes andre forhold.

Arbeidsgiver bør følge opp varsleren etter noe tid for å påse at det ikke har skjedd gjengjeldelse overfor varslere.

2.4.2 Oppreisning

Arbeidstaker kan kreve oppreisning dersom det er gjengjeldt i strid med loven. Dette er en kompensasjon for den urett som er begått overfor varsleren. Denne oppreisningen vil være uavhengig av arbeidsgivers skyld, det vil si at arbeidsgiver ikke må være å laste for at ansvar skal inntre. Det er tilstrekkelig å påvise at det har skjedd en ugunstig behandling fra arbeidsgivers side som har sammenheng med varslingen.

2.4.3 Bevisbyrde ved gjengjeldelse

Det er delt bevisbyrde mellom arbeidsgiver og arbeidstaker når varslere påstår at det har skjedd gjengjeldelse. Dersom arbeidstaker legger fram opplysninger som tyder på at arbeidsgiver har gjengjeldt i strid med loven, må arbeidsgiver sannsynliggjøre at slik gjengjeldelse ikke har funnet sted. Det skal ikke stilles for strenge beviskrav overfor arbeidstaker. For eksempel vil det normalt være nok at arbeidstaker kan vise at varslingen har skjedd og at det har skjedd en ugunstig handling overfor varslere som kom tett på varslingen i tid. Dette gjør det lettere for arbeidstaker å nå fram med påstand om ulovlig gjengjeldelse fra arbeidsgiver.

03

Rutiner for varsling

3.1 PLIKT TIL Å UTARBEIDE RUTINER FOR INTERN VARSLING

Kommunene har en lovpålagt plikt til å utarbeide skriftlige rutiner for varsling og arbeidsmiljøloven stiller minimumskrav til innholdet i slike rutiner, se arbeidsmiljøloven § 2 A-3.

Rutinene skal inneholde:

- En oppfordring til ansatte om å si fra om kritikkverdige forhold.
- Fremgangsmåten for varsling, for eksempel hvem det skal varsles til, hvordan det kan varsles, evt. ordning med eksternt varslingsmottak og rutiner for anonym varsling hvis det finnes.
- Arbeidsgivers fremgangsmåte ved mottak, behandling og oppfølging av varsel. Det bør fremgå hvem som mottar og har ansvar for oppfølging av varsel om kritikkverdig forhold, og hvem som har ansvaret dersom varselet gjelder kritikkverdig forhold hos varslers leder.

Rutinene skal utarbeides i samarbeid med arbeidstakerne og deres tillitsvalgte. De skal også være lett tilgjengelige for alle arbeidstakere i virksomheten. Rutinene må ikke inneholde noe som begrenser retten til å varsle.

3.2 UTVIKLING AV GODE RUTINER FOR VARSLING

Gode varslingsrutiner har positiv innvirkning på varslingsaktivitet og håndtering av varslings sakene. Det er også grunn til å tro at rutiner gjør det tryggere å varsle. Varslingsrutinene bidrar til at varslingsprosessen blir mer forutsigbar. Det forutsetter at varslingsrutinene er kjent av de ansatte. De må også være utformet på en klar og hensiktsmessig måte.

Varslings- og oppfølgingsrutiner skal være i samsvar med arbeidsmiljølovens bestemmelser og bør ha legitimitet i organisasjonen. Videre bør de være kjent for alle og være enkle å bruke. Rutinene skal ivareta rettssikkerheten både for varsleren og den eller de det varsles om. Det er viktig at de ansatte oppfatter at varslere har reelt vern mot gjengjeldelse.

Mange ansatte varsler ikke fordi de frykter gjengjeldelse. Det betyr at kritikkverdige forhold som burde vært stoppet, ikke blir varslet om. Selv om det i praksis ikke gjengjeldes ofte, vil likevel frykten for dette kunne være større enn den reelle risikoen. Det er derfor viktig at rutinene utformes og implementeres på en slik måte at vernet oppleves reelt.

Arbeidsgiver skal legge forholdene til rette for intern varsling i tilknytning til det systematiske HMS-arbeidet i kommunen. Rutinene bør behandles i arbeidsmiljøutvalget i kommunen. Plikten til å utarbeide rutiner faller inn under Arbeidstilsynets tilsyns- og påleggskompetanse.

Det bør fremgå av kommunens rutiner og retningslinjer for varsling at det alltid er forsvarlig å varsle til tilsynsmyndigheter eller andre offentlige myndigheter. Det bør også fremgå at disse har taushetsplikt om varslers navn og andre identifiserende opplysninger om arbeidstaker.

Rutinene skal være lett tilgjengelige for alle arbeidstakere, også innleide arbeidstakere, for eksempel i personalreglement,

på virksomhetens nettsider eller ved oppslag et egnet sted. Erfaring viser at der rutinene er kjent, fungerer varslingsordningen bedre.

3.3 EKSEMPEL PÅ VARSLINGSRUTINE

Det er viktig at ledere og ansatte er kjent med varslingsrutinene og innholdet i disse. Nedenfor følger et eksempel på en intern varslingsrutine som kan legges inn i kommunens HMS-system. Mange kommuner vil kanskje også beskrive hovedinnholdet i varslingsrutinen i andre dokumenter, for eksempel i de etiske retningslinjene. Varslingsrutinen bør holdes adskilt fra kommunens avvikssystem.

EKSEMPEL PÅ RUTINE FOR INTERN VARSLING

- 1

Alle medarbeidere oppfordres til å varsle om kritikkverdige forhold.
- 2

Varslingen skal være forsvarlig.
- 3

Forsvarlig varsling skal ikke gjengjeldes.
- 4

Varsling i tråd med rutinen er forsvarlig.
- 5

Varsling i samsvar med varslingsplikt, for eksempel etter arbeidsmiljøloven § 2-2 andre ledd, bokstav d) eller e), eller varsling til tilsynsmyndighet eller annen offentlig myndighet, er alltid forsvarlig.
- 6

Dette varselet bør leveres nærmeste overordnede leder eller tillitsvalgt/verneombud.
- 7

Du kan også levere varselet til kommunens _____
(Her lister kommunen opp hvilken/hvilke andre instanser man kan varsle til etter denne rutinen.)
- 8

Arbeidsgiver ønsker at varselet skal underskrives med navn. Da kan arbeidsgiver innhente ytterligere opplysninger fra varsleren og gi tilbakemelding om hva som gjøres med forholdet. Du kan likevel velge å varsle anonymt. Arbeidsgivers mulighet til å følge opp et anonymt varsel kan være begrenset.
- 9

Du vil innen XX dager få en bekreftelse på at varselet er mottatt og vil bli fulgt opp i tråd med rutinen. Arbeidsgiver vil ta nærmere kontakt dersom det er behov for ytterligere informasjon i saken. Arbeidsgiver vurderer konkret om det er grunnlag for å gi deg ytterligere informasjon om hva som skjer med saken du har varslet om. (Blant annet lovbestemt taushetsplikt kan begrense arbeidsgivers mulighet for å gi deg ytterligere informasjon om saken.)

JEG ØNSKER Å VARSLER OM FØLGENDE KRITIKKVERDIGE FORHOLD:

VARSLET AV:

DATO:

EKSEMPEL PÅ SKJEMA FOR INTERN OPPFØLGING

RUTINE FOR INTERN VARSLING OG OPPFØLGING GJENNOM HMS-SYSTEMET I

KOMMUNE

TRINN	OPPFØLGING AV FORHOLDET	DATO
1	VARSEL MOTTATT AV	
2	UNDERSØKELSER GJENNOMFØRT	
3	KONKLUSJON	
4	TILBAKEMELDING GITT TIL VARSLER	
5	NØDVENDIG INFORMASJON GITT TIL DEN ELLER DE DET ER VARSLER OM	
6	TILTAK	
7	VIDERE OPPFØLGING	
8	VIDERE OPPFØLGING OVERFOR VARSLEREN	
9	DEN DET ER VARSLER OM ER FULGT OPP	

3.4 INTERN VARSLING

3.4.1 Varsling i linjen

Mange meldinger eller kritiske ytringer mottas og behandles av nærmeste leder uten at det problematiseres om det dreier seg om kritikkverdige forhold.

Arbeidsgiver bør oppfordre ansatte til å varsle til nærmeste leder eller eventuelt overordnet ledelse i rutinen. Dette er normalt de som er nærmest til å undersøke og raskt stoppe de kritikkverdige forholdene. Dersom dette fungerer i praksis, vil det være mindre behov for varsling utenfor linje.

Det å motta opplysninger om mulige kritikkverdige forhold, gjerne gjentatte ganger, kan være krevende. Det er viktig at ledere på alle nivåer oppfordres til å møte opplysninger om mulige kritikkverdige forhold på en konstruktiv måte.

Det er også viktig at ledere på alle nivåer kjenner reglene og rutinene for varsling.

3.4.2 Varsling til kommunens alternative varslingsordning

For de tilfeller der det ikke er ønskelig å varsle i linje, bør det være en alternativ og uavhengig varslingsordning som har nødvendig tillit blant ansatte. En slik varslingsordning kan være sammensatt av ansatte i kommunen eller en eller flere eksterne medlemmer. Hvilken ordning kommunen velger, vil bero blant annet på kommunens størrelse og organisering. Lokale forhold, kostnader og ressursinnsats må også vurderes, selv om det ikke nødvendigvis blir avgjørende.

Det kan for eksempel opprettes et særskilt varslingssekretariat. Medlemmene i det særskilte varslingssekretariatet bør ha kompetanse innen arbeidsmiljø, jus og økonomi. Tillitsvalgte skal ha en fri og uavhengig stilling for å kunne ivareta arbeidstakerne. De bør derfor ikke være med i et sekretariat.

Et alternativ er å engasjere et advokatkontor for å ta imot varslinger.

Det er viktig at varsling håndteres av kommunens organer slik at det ikke er nødvendig å varsle offentlig. Saken vil da fort kunne eskalere og bli vanskeligere å håndtere.

Saksbehandling av et varsel krever kjennskap til organisasjonen. Det må avklares hvor langt mandatet til varslingssekretariatet skal gå med hensyn til forundersøkelser før saken oversendes linjen i kommunen. Rådmannens rolle (innsyns- og instruksjonsrett) og saksbehandlingsregler bør derfor avklares i mandatet.

Saksbehandlingsreglene må regulere hvilke forundersøkelser som kan eller skal gjøres, hvor saken oversendes, hvem som avslutter saken der det ikke er grunnlag for videre oppfølging, arkivering av opplysninger, med mer. Hvor omfattende man legger opp varslingssekretariatet og rutinene knyttet til dette, avhenger blant annet av størrelsen på kommunen. Dersom det velges en av de andre ordningene, må det utarbeides tilsvarende retningslinjer.

I hvilken grad varslers identitet kan behandles fortrolig, det vil si at varslers identitet kun er kjent for varslingssekretariat eller av advokatkontor, må nærmere avklares i mandatet. Løfte om fortrolighet vil aldri kunne være absolutt, særlig dersom det blir rettslige etterspill i saken.

Uavhengig av hvilken ordning som velges må det særlig fremgå hvordan varsling på rådmannen skal håndteres. Hvor skal det varsles, og hvilken saksbehandling skal gjøres hos mottaker av varsel? Hvem skal foreta nærmere undersøkelser av varselet før det for eksempel opprettes setterådmann eller en ekstern som kan undersøke varselet nøyere? Selv om varselet også gjelder rådmannen, er ikke rådmannen uten videre inhabil.

Varsalet kan i mange tilfeller likevel følges opp av rådmannen. Så langt som mulig gjennomføres undersøkelser internt før det iverksettes ekstern undersøkelse. Dette må vurderes konkret ut fra innholdet i varselet.

REFLEKSJON:

Hvordan mener du en best kan håndtere et varsel om rådmannen?

04

Behandling av varsleren, varselet og den det varsles om

4.1. VARSLERENS RETT PÅ INFORMASJON

I mange tilfeller ønsker varsleren informasjon om saken og hvordan denne eventuelt er håndtert av arbeidsgiver. Normalt vil ikke varsleren ha større rett til å få innsyn i saken enn andre. Et annet spørsmål er om og eventuelt hvilken tilbakemelding varsleren skal få fra arbeidsgiver om at saken er mottatt og vil bli undersøkt/håndtert. Dette kan få betydning for om varsleren eventuelt velger å gå videre med saken.

4.1.1 Varsleren er normalt ikke part

Varslerens rett til innsyn i sakens dokumenter beror på om vedkommende er «part» i saken. En part er en «person som en avgjørelse retter seg mot eller som saken ellers direkte gjelder», se forvaltningsloven § 2 første ledd, bokstav e). Dersom det varsles om kritikkverdige forhold begått av andre kan den det varsles om være part. Varsleren er i så fall ikke part i saken.

Om en ansatt varsler om at lederen trakasserer kolleger, vil lederen være part dersom det er aktuelt å gi en reaksjon, for eksempel oppsigelse, overfor denne lederen. I utgangspunktet vil ikke de som blir trakassert være parter fordi de kun har krav på et forsvarlig arbeidsmiljø fritt for trakassering. Dette gjelder også dersom varsler er blant dem som er utsatt for trakassering.

4.1.2 Tilbakemelding til den som varsler

Terskelen for å varsle om kritikkverdige forhold kan være høy. For den som varsler og ikke vet hvordan varselet blir fulgt opp, og heller ikke kan se at det skjer noen endringer i de forhold det ble varslet om, kan det synes som det ikke nytter å varsle. Vedkommende vil ofte heller ikke vite om de kritikkverdige forholdene opphører eller om det vil være forsvarlig å varsle videre. Varsleren unnlater kanskje også å varsle om nye kritikkverdige forhold. Det kan tilsi at den som varsler bør gis noe informasjon.

Hensynet til den det varsles om setter begrensninger for hva som bør og kan gis av informasjon. Taushetsplikten kan også være til hinder for tilbakemelding til varsler, for eksempel fordi oppfølgingen gjelder personlige forhold om den det er varslet om. Dersom det fremgår av varslingsrutinen at varsleren vil få en tilbakemelding i de tilfellene undersøkelser viser at det ikke foreligger kritikkverdige forhold, vil manglende tilbakemelding gi signal om at det foreligger kritikkverdige forhold. Dette kan – avhengig av hva varselet går ut på – komme i strid med taushetsplikten.

Arbeidsgiver skal heller ikke gi varsler flere opplysninger, for eksempel om personaloppfølging overfor enkeltansatte, utover det som er naturlig å gi til øvrige ansatte.

Den som varsler bør får en tilbakemelding om at varselet er mottatt og vil bli fulgt opp i tråd med rutinene. Videre at arbeidsgiver vil ta kontakt dersom det er behov for ytterligere informasjon. Det må likevel vurderes konkret om ytterligere informasjon kan og bør gis varsleren. Et eksempel på dette er tilbakemelding om at varselet ikke anses å gjelde «kritikkverdige forhold.»

4.2 TAUSHETSPLIKT OM VARSLERS IDENTITET OG MULIGHET TIL Å VARSLE ANONYMT

Ved ekstern varsling til tilsynsmyndighetene eller andre offentlige myndigheter har disse taushetsplikt om varslers identitet og andre identifiserende kjennetegn, for eksempel arbeidssted og stilling, se arbeidsmiljøloven § 2 A-4. Det innebærer at tilsynsmyndigheten ikke har adgang til å opplyse om navnet på den som varsler, som for eksempel tjenestested, dersom varsler med dette blir identifisert.

Taushetsplikten gjelder overfor sakens parter og deres representanter og går dermed foran reglene om partsinnsyn i forvaltningsloven § 18.

Bestemmelsen om taushetsplikt gjelder ikke ved intern varsling i kommunen.

4.2.1 Anonym varsling

Det er lov å varsle anonymt også ved intern varsling. Muligheten for å varsle anonymt kan i noen tilfeller være avgjørende for at det i det hele tatt varsles, for eksempel av frykt for gjengjeldelse.

Anonyme varslinger skal behandles og undergis passende undersøkelse. I enkelte tilfeller vil det være slik at det er vanskelig for arbeidsgiver å følge opp disse varslingene fordi det ikke foreligger tilstrekkelig informasjon. Om det derimot er en varsling hvor det vises til konkrete faktiske forhold som arbeidsgiver har mulighet til å undersøke, spiller det mindre rolle at arbeidsgiver ikke kjenner varslers identitet.

Anonym varsling kan åpne for sladder og ubegrunnede påstander ettersom ingen må stå ansvarlig for innholdet i varselet.

I varslingsrutinen bør det åpnes opp for at det også kan varsles anonymt. Det er imidlertid viktig at arbeidstakerne gjøres kjent med dilemmaene knyttet til anonym varsling og at arbeidsgiver ønsker at varsler står frem.

Tillitsvalgte kan også motta varslinger og anonymisere varslers identitet før varselet formidles til arbeidsgiver.

Det fins også løsninger der arbeidsgiver kan kommunisere med anonyme varslere gjennom systemet uten at varsler avslører sin identitet for arbeidsgiver. Da vil arbeidsgiver ha mulighet til å opplyse saken nærmere selv om varsler er anonym.

4.2.2 Når varslers identitet er kjent/taushetsplikt om varslers identitet

Varslingsrutinen bør ikke inneholde løfte om fortrolighet eller anonymitet for varsler. Både den det varsles om og allmennheten kan ha rett til å få kunnskap om varselet og varslers identitet, så sant det ikke varsles til tilsynsmyndighetene hvor taushetsplikten gjelder. Den det varsles om vil i mange tilfeller være part, og i utgangspunktet ha rett til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter, enten etter ulovfestede forvaltningsrettslige prinsipper eller fordi det er innsyn etter forvaltningsloven §§ 18 og 19. Disse åpner for at det kan gjøres unntak fra partsinnsyn for enkelte opplysninger. Praktisk i varslingssaker er det § 19 andre ledd, bokstav b) som gir anledning til å unnta fra partsinnsyn opplysninger «som av særlige grunner ikke bør meddeles videre», forutsatt at det ikke er av «vesentlig betydning» for parten å gjøre seg kjent med opplysningene. Partens rett til å bli kjent med opplysningene i saken og imøtegå disse er viktig. Identiteten til varsler kan i noen tilfeller unntas i de tilfeller hvor parten vil kunne imøtegå opplysningene uten at varslers identitet gjøres kjent.

Den det varsles om vil også kunne ha rett til innsyn etter personopplysningsloven § 18 uavhengig av om vedkommen- de er part eller ikke. Personopplysningsloven åpner opp for unntak for opplysninger i nærmere angitte tilfeller. Praktisk i varslingssaker er § 23 bokstav b) og f) som i konkrete tilfeller kan gi grunnlag for å unnta varslers identitet.

Etter hovedregelen i offentleglova § 3 kan både den det vars- les om og allmennheten ha innsynsrett i varselet og varslers identitet. Unntak for innsyn gjelder taushetsbelagte opplysning- er. Det kan også være adgang til å unnta varslers identitet etter andre bestemmelser i offentleglova.

4.3. OPPFØLGING AV VARSELET

Arbeidsgiver må vurdere konkret videre oppfølging ut fra var- selets innhold og hvem det varsles om. Det er kunnskap om potensielle kritikkverdige forhold som utløser en handlingsplikt for ledelsen, ikke selve varselet i seg selv.

I mange tilfeller kan det være tilstrekkelig at nærmeste leder som mottar varselet iverksetter enkle korrigerende tiltak for at det kritikkverdige forhold skal opphøre. I andre tilfeller kan det være nødvendig med en ekstern undersøkelse fra en uavhen- gig og nøytral tredjepart. Det siste gjør seg særlig gjeldende der varselet gjelder alvorlige forhold og involverer mange ansatte eller øverste ledelse.

Det er viktig at en nærmere undersøkelse av varselet tilpasses målet, nemlig at det kritikkverdige forholdet opphører. Om det varsles om straffbare forhold som ikke åpenbart er grunnløse, bør forholdet vurderes anmeldt. Den videre oppfølging av var- selet bør tilpasses politiets eventuelle etterforskning dersom det er forsvarlig.

4.4. NÆRMERE OM DEN DET VARSLES OM

Den det varsles om kan, avhengig av den videre oppfølging av varselet, ha partsrettigheter, se forvaltningsloven § 2 første ledd bokstav e) som definerer en part som en «person som en avgjørelse retter seg mot eller som saken ellers direkte gjelder».

Igangsettelse av videre undersøkelser av varselet utløser ikke automatisk partsrettigheter for den det varsles om. Det kan være vanskelig å forutse hva en undersøkelse vil avdekke tidlig i saksbehandlingen. Mulige konsekvenser for den det varsles om – også av mulig negativ omtale – kan tilsi at ved- kommende har partsrettigheter eller bør behandles i over- ensstemmelse med dette. Den videre saksbehandlingen må ivareta ulovfestede krav til en forsvarlig saksbehandling og kon- tradiksjon uavhengig av om vedkommende har partsrettigheter.

Dersom varsleren ikke er vernet mot gjengjeldelse som følge av at varslingen ikke har vært forsvarlig, kan det gi grunnlag for arbeidsrettslige reaksjoner mot varsleren. Det vil i så fall være et forhold mellom varslers og arbeidsgiver. Den det ble varslet om har krav på et forsvarlig arbeidsmiljø, men ellers ingen rett til innsyn eller informasjon om hvordan arbeidsgiver eventuelt følger opp dette hos varslers.

Et varsel som inneholder opplysninger og vurderinger som kan knyttes til enkeltpersoner, vil være personopplysninger i henhold til personopplysningsloven. I noen tilfeller kan det være sensitive personopplysninger. Opplysningene må da behandles i tråd med kravene i personopplysningsloven.

Postadresse: KS
Postboks 1378 Vika, 0114 Oslo
Besøksadresse: Haakon VII's gt. 9, 0161 Oslo

Telefon: 24 13 26 00

ks@ks.no
www.ks.no

Taushetsplikt gjelder enkeltopplysninger

Kommunal Rapport 18.09.2017

Størrelsen på eiendomsskatten vekker engasjement mange steder. Men er klagen på takstene underlagt taushetsplikt, eller er det fritt fram for alle å lese dem?

SPØRSMÅL: I distriktet vårt er det flere kommuner som etter 10 år har gjennomgått takstene på eiendomsskatt på nytt. Dette har vært gjennomført på ulike måter og har resultert i et varierende antall klager på eiendomsskatten. Kommunene ser ut til å praktisere unntaksbestemmelsene forskjellig.

Eksempelvis har én kommune, som har hatt en klagemengde på rundt 15 % av eiendommene, valgt å unnta alle klager fra offentlighet med hjemmel i offl. § 13 1. ledd pga. taushetsplikt etter fvl. § 13 1. ledd nr. 1. Også en annen kommune ser ut til å praktisere offentlighetsloven på samme måte og med samme hjemmel.

To andre kommuner, som også har retaksert eiendommene i 2017, har derimot lagt alle klagen åpne på sine postlister. Er det brudd på offentlighetsloven når to kommuner unntar alle klager fra offentlighet eller er det brudd på lovbestemt taushetsplikt når de to andre kommunene legger ut klagen åpent på postlistene?

SVAR: Det kan se ut som alle fire kommuner bryter loven her.

I offentleglova § 13 er det fastsatt at «Opplysninger som er underlagde teieplikt i lov eller i medhald av lov, er unnatekne frå innsyn». De to kommunene som nekter innsyn i disse klagen, viser til bestemmelsen i forvaltningsloven § 13 om taushetsplikt opplysninger om «noens personlige forhold». Eignedomsskattelova har imidlertid her en mer vidtgående regel i en bestemmelse i § 3-1, om taushetsplikt for «noens formues- eller inntektsforhold eller andre økonomiske, bedriftsmessige eller personlige forhold».

Det er etter dette klart at slike klager ofte vil inneholde opplysninger som er underlagt taushetsplikt. Men taushetsplikten gjelder da ikke klagen som sådan, men bare de enkeltopplysningene i denne om slike forhold. Klagen skal i alle fall føres på postliste på vanlig måte, men hvis det blir bedt om innsyn, må man sladde slike taushetsbelagte opplysninger før det utleveres en kopi av klagen. Man kan ikke nekte innsyn i hvem som har klaget, eller i de deler av den som ikke inneholder opplysninger og anførsler som avdekker slike taushetspliktbelagt forhold. Det er derfor et klart brudd på offentleglova om en kommune treffer et generelt vedtak om å unntak slike klager fra innsyn i sin helhet.

På den andre siden vil det etter dette kunne være et brudd på taushetsplikten etter forvaltningsloven og eignedomsskattelova om en kommune uten videre gir innsyn i slike klager i sin helhet, uten å luke ut de taushetspliktbelagte opplysningene.

Her er det vel imidlertid en fare for noen kommuner velger å unnta slike klager fra innsyn i sin alminnelighet, for å slippe jobben med å vurdere og sladde ut slike opplysninger. I motsetning til brudd på taushetsplikt, som er straffbart, har vi ingen regler om reaksjoner overfor kommuner som bevisst bryter reglene i offentleglova om rett til innsyn i kommunale saksdokumenter.

Oversikt over kurs og konferanser i regi av Norges Kommunerevisorforbund (NKRF). Kurs og konferanser innenfor temaene revisjon, regnskap, jus og organisasjon og ledelse.

NKRFs Kontrollutvalgskonferanse 2018

Skann QR-koden og få twitter.com/nkrf direkte på smarttelefon eller nettbrett.

Program | #ku18nkrf

Hovedtemaer:

- Digitalisering
- Arbeidslivskriminalitet
- Etikk
- Personvern

Onsdag 7. februar 2018:

Møteleder: Daglig leder **Rune Tokle**, Norges Kommunerevisorforbund (NKRF)

09.00: Registrering og kaffe + noe å bite i | Utstilling

10.00: Velkommen

► Daglig leder **Rune Tokle**, Norges Kommunerevisorforbund (NKRF)

10.10: Åpning

► Stortingsrepresentant **Karin Andersen** (SV), leder av Stortingets kommunal- og forvaltningskomite

DIGITALISERING

10.40: En tilstandsrapport fra digitaliseringen i kommune-Norge

► **Elin Wikmark Darell**, leder av Værnesregionen IT

11.10: Digitaliseringsstrategi i kommune-Norge

► **Line Richardsen**, avdelingsdirektør for digitalisering i KS

11.40 - 12.40: Lunsj

12.40: Slik gjør vi det i Bergen

► **Dag Inge Ulstein** (KrF), byråd for finans og innovasjon i Bergen kommune

13.25: Pause | Utstilling

13.45: Slik bygges Norge

► **Einar Haakaas**, journalist og forfatter

14.30: Pause | Utstilling

14.50: Kontrollutvalgets rolle i undersøkelsen av byggesaksbehandling i Tjøme kommune

► **Dag Erichsrud** (H), leder av kontrollutvalget i Tjøme kommune

15.40: Pause | Utstilling

16.00 - 17.00: Etikk og politikk

► **Geir Lippestad** (A), byråd for næring og eierskap i Oslo kommune

19.30: Middag

Torsdag 8. februar 2018:

Møteleder: ...

09.00: Er den nye personopplysningsloven svaret på de teknologiske utfordringene vi møter de neste årene?

► **Bjørn Erik Thon**, direktør i Datatilsynet

10.00: Pause | Utstilling

10.20: *Hvordan kan den etiske standarden som lages for kommunene bistå kommuneledelsen og kontrollutvalgene?*

► **Tina Søreide**, professor ved NHH

11.05: Pause | Utstilling

11.25: *Etikk i en ny mediehverdag*

► **Per Arne Kalbakk**, NRKs etikkredaktør

12.10: Pause | Utstilling

12.30: *Kåseri*

► Annonseres senere

13.00: *Lunsj*

(Det tas forbehold om endringer i programmet. Sist oppdatert: 10. november)

NKRF – på vakt for fellesskapets verdier

Interessert i kontroll og tilsyn?

Følg emneknaggen: #kontrollutvalg
www.nkrf.no/kontrollutvalg

Nøkkelopplysninger

Fra/til 7. februar 2018, 10:00 - 8. februar 2018, 13:00

Påmeldingsfrist 19. desember

Pris Fastsettes senere

Sted [The Qube - Clarion Hotel & Congress Oslo Airport, Gardermoen](#)

Etterutdanning 11 timer iht. NKRFs krav til etterutdanning

Foredragsholder Se programmet

Påmeldingsskjema

Fornavn *

Etternavn *

Selskap/enhet *

Fakturaadresse *

Postnummer *

Poststed *

Ressursnr. e.l.
(som ref. på faktura)

Telefon

Ønsket deltakelse *

Programomr	ANSVAR	KONTO	Regnskap i år	Budsjett i år	Avvik i NOK (B-R)	Forbruk i % (R/Bx100)
100 POLITIKK	1100		442 496	499 000	56 504	88,68
100 POLITIKK	1100	10804 MØTEGODTGJØRELSE FOLKEV.	13 605	30 000	16 395	45,35
100 POLITIKK	1100	10805 TAPT ARBEIDSFORTJENESTE FOLKEV	0	7 000	7 000	0,00
100 POLITIKK	1100	10990 ARBEIDSGIVERAVGIFT	871	2 000	1 129	43,54
100 POLITIKK	1100	11002 ABONNEMENT AVISER/TIDSSKRIFTER	400	0	-400	0,00
100 POLITIKK	1100	11150 MATVARER	1 257	2 000	743	62,85
100 POLITIKK	1100	11500 OPPLÆRING/KURS	31 555	40 000	8 445	78,89
100 POLITIKK	1100	11600 KM-GODTGJØRELSE	0	1 500	1 500	0,00
100 POLITIKK	1100	11605 NATT-OG DIETT E STATENS SATSER	367	0	-367	0,00
100 POLITIKK	1100	11704 TRANSPORT/SKYSS	2 041	6 000	3 959	34,01
100 POLITIKK	1100	11951 KONTINGENTER	1 400	1 500	100	93,33
100 POLITIKK	1100	12003 DATAUTSTYR/PROGRAMVARER	0	30 000	30 000	0,00
100 POLITIKK	1100	13751 KJØP TJENESTE REV/KONTOLLUTVALG	391 000	391 000	0	100,00
100 POLITIKK	1100	14290 MERVERDI AVGIFT SOM GIR RETT TIL MVA KOMPENSASJON	1 070	0	-1 070	0,00
100 POLITIKK	1100	16900 FORDELTE UTGIFTER/INTERNSALG	0	-12 000	-12 000	0,00
100 POLITIKK	1100	17290 KOMPENSASJON MOMS PÅLØPT I DRIFTSREGNSKAPET	-1 070	0	1 070	0,00
SUM			442 496	499 000	56 504	88,68 %

MØTEBOK

ARKIV NR.	UTVALG	SAKS- BEHANDLER	MØTE- DATO	SAK NR.
	KONTROLLUTVALGET	TB	11.12.17	35/17

Behandling av saken:

Saksnr.: 35/17
Utvalg: Kontrollutvalget

Møtedato:
11.12.17

Eventuelt

Saksdokumenter:

-Ingen

Saksutredning:

Kontrollutvalget vedtok i møte 07.02.12 å sette saken "Eventuelt" på sakslista for hvert møte.

Hensikten er at utvalgets medlemmer kan drøfte og fremme innspill til saker og forhold som kontrollutvalget bør/kan/må ta tak i.

På grunn av sakens karakter, kan det være mulig at møtet må lukkes dersom det skal behandles taushetsbelagte opplysninger, jf Offentlighetslovens § 13.

Kontrollutvalgets behandling og vedtak: